

Székely István Gergő

„Nem lehetünk már azok a buta cigányok, mint régen.”

**A romák társadalmi és munkaerő-piaci helyzete
egy Szatmár megyei településen**

Bevezetés és módszertan

Jelen tanulmány anyaga egy tizenkét helyszínre kiterjedő összehasonlító kutatás (INTEGRO) keretében született, a szöveg az egyik kutatási terepre vonatkozó kutatási jelentés átdolgozott, kiegészített változata.¹ Az összehasonlító kutatás célja a romák társadalmi helyzetének, munkaerő-piaci lehetőségeinek a feltérképezése, valamint a nem romákkal való kapcsolataikra kiható tényezők elemzése volt. Ennek megfelelően, a szövegben a társadalmi különbségek helyi rendszerét (a térbeli és társadalmi egyenlőtlenségeket, a helyi állami erőforrásokhoz való hozzáférést, az egyházak és a civil szervezetek viszonyulását a roma közösségekhez), a romák részvételét a munkaerőpiacon, a politikai mozgósítást, valamint az etnikai kategorizációra és a helyi társadalmi és etnikai kohézióra vonatkozó adatokat igyekszünk körüljárni.

A jelen beszámoló anyagát szolgáltató terepmunka egy Szatmár megyei községben zajlott. A község Nagykároly közelében található, és három településből tevődik össze: a községközponton kívül még két kis falu tartozik hozzá, amelyek a megyei út mentén, pár kilométer távolságra találhatóak. A terepmunka során nagyjából két hetet töltöttünk a faluban 2014 szeptemberre és októberre folyamán, két szakaszban, kéthetes megszakítással. A továbbiakban, amikor „a faluról” beszélünk, az adminisztratív értelemben három településből álló község központi települését értjük alatta (amelyre még

---

¹ A kutatás a POSDRU/165/6.2/S/140487/ által finanszírozott „INTEGRO – Integrálás képzés és mediálás által” projekt keretében készült. A jelen szöveg a románul összeállított kutatási jelentés átdolgozott változata.

„községközpont”-ként is hivatkozunk majd, amikor meg akarjuk különböztetni a hozzá tartozó falvaktól).

A kutatás mind a tizenkét terepen egy egységes és igen komplex módszertan szerint zajlott, amely kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt tartalmazott. A kvalitatív (minőségi) módszerek eszköztárából a kutatásban egyéni félstrukturált interjúkat, fókuszcsoportokat, illetve megfigyelést végeztünk. A mennyiségi komponens egy kérdőíves háztartás-összeírásból állt.

Terepünkön összesen 22 interjút készítettünk, ezek közül tizenkettőt a falu elitjéhez tartozó (nem roma) személyekkel és tizet romákkal. Utóbbiak közül nyolc „átlagembernek” tekinthető, a másik kettő pedig közösségi vezetőnek, akik a terepmunka idején két különböző politikai pártnak voltak a tagjai (Partida Romilor Pro Europa/Pro Europa Roma Párt, illetve Centrul Creștin al Romilor/Romák Keresztény Központja).² Az a tény, hogy a roma elithez sorolható interjúalanyaink száma ilyen alacsony, elsősorban annak tulajdonítható, hogy nem voltak a községben közfunkciót ellátó romák (nem volt iskolai és egészségügyi mediátor vagy roma szakértő a polgármesteri hivatalnál). Nem sikerült ugyanakkor interjút készíteni egyes kulcsfontosságú személyekkel, a legfontosabbak ebből a szempontból a község volt polgármesterei: az 1996–2000 közötti időszakban polgármesteri funkciót betöltő személy elhunyt, a 2000 és 2004 közötti időszak polgármestere a közelmúltban sebészeti beavatkozáson esett át, amely komolyan akadályozza a beszédben.

A terepmunka alatt két fontos közösségi eseményen vehettünk részt: a tanévnyitó ünnepségen (szeptember 15-én) és a szüreti bálon (október 4.), ez utóbbiról azonban 23 óra táján, azaz az „igazi” mulatozás kezdete előtt el kellett mennünk.

Két fókuszcsoportos beszélgetést szerveztünk, egyet roma résztvevőkkel, egyet más etnikumhoz tartozókkal. Mindkét fókuszcsoport magyar nyelven zajlott. Az utóbbi csoporttal kapcsolatban meg kell említenünk, hogy egy szervezési hiba miatt részt vett a beszélgetésen egy roma nő is (akiről utólag megtudtuk, hogy elsőfokú rokona az egyik roma vezetőnek, aki a nem roma menyével együtt érkezett a beszélgetésre). Utólag úgy ítéljük meg, hogy a roma nő jelenléte nem okozott problémát, sőt, hozzájárult

---

2 Minden interjúra a községközpontban került sor, az egyik roma vezetővel készült interjú kivételével, amelyet Kolozsváron készítettünk, a terepmunka lezárulta után körülbelül két héttel. Ez a roma vezető nem volt otthon a terepmunka idején, de sikerült megszerveznünk egy találkozót, amikor éppen hazafelé tartott. Az interjúalanyok neveinek kezdőbetűit a beazonosíthatóság elkerülése végett megváltoztattuk.

a beszélgetés élénkségéhez. A romákkal tartott fókuszcsoporthoz megszervezése nehezebbnek bizonyult, két kudarcba fulladt kísérlet után úgy döntöttünk, hogy az egyik roma vezető házában szervezzük meg (a másik fókuszcsoporthoz a polgármesteri hivatalban került sor). Ebből a tényből az a probléma fakadt, hogy a megjelent személyek nagy része ennek a vezetőnek a családjából vagy legalábbis környezetéből kerültek ki. A romákkal tartott fókuszcsoporthoz a másik probléma az volt, hogy egyes személyek az érdeklődés hiánya miatt 15–20 perc után egyszerűen elmentek, ezért kénytelenek voltunk mindössze öt személlyel befejezni a beszélgetést.

A kérdőíves adatfelvétel elsődleges célja az volt, hogy össze tudjuk hasonlítani a romák és nem romák bizonyos szociodemográfiai jellemzőit. A faluban levő szinte 600 háztartásból a polgármesteri hivatal egy alkalmazottja segítségével 114 roma és három vegyes vagy bizonytalan etnikumú háztartást azonosítottunk. Következésképpen a tény, hogy végül 99 roma háztartásban sikerült kitölteni a kérdőívet azt jelenti, hogy a kvantitatív kutatás a roma háztartások több, mint 85%-át lefedte, ami meglehetősen közel áll már egy teljes összeíráshoz. Ezért azt gondoljuk, hogy az így nyert adatok reprezentatívak a faluban élő romákra vonatkozóan. Mindezzel együtt meg kell jegyeznünk, hogy a 114/117 háztartásig fennmaradó háztartások egy részében senkit nem találtak otthon kérdezőbiztosaink, az ott lakók vagy külföldön, vagy az ország más részeiben tartózkodtak. Ezek a személyek különbözhetnek a közösség többi részétől lényeges jellemzők tekintetében is, mint amilyen elsősorban a migrációs viselkedés és a jövedelem (feltételezhetően az otthon maradtakhoz képest magasabb átlagos jövedelmük van).

A romaként azonosított háztartásokon kívül egy kontrollmintát is kialakítottunk, amely száz háztartásból állt. Meg kell jegyeznünk, hogy a falu eléggé előrehaladott előregedése miatt lazítanunk kellett a mintába való bekerülés előzetesen rögzített kritériumain, egyébként a száz nem roma lakos lekérdezése nem lett volna lehetséges. Ezért az előre meghatározott metodológiától két ponton tértünk el:

- A családfő esetében elfogadtuk utolsóként elvégzett iskolaként a líceumi érettségit is (a legfeljebb szakiskola helyett).
- A háztartás legfiatalabb tagja esetében a maximális életkort 50-ről 55 évre növeltük.

A kérdőíves felmérést három kérdezőbiztos végezte, mindhárman a község polgármesteri hivatalának az alkalmazottjai voltak. Ez egyrészt gördülékenyebbé tette a lekérdezést, hiszen e személyek jól ismerték a terepet, ugyanakkor a válaszok érvényességét illetően bizonyos mértékű torzítást is eredményezhetett, hiszen a válaszadók is jól ismerték a kérdezőbiztosokat,

és nem lehetünk biztosak abban, hogy el tudtak vonatkoztatni attól, hogy a polgármesteri hivatal alkalmazottai.

1. A településről

1.1. Általános jellemzők

Ami a falu infrastrukturális adottságait illeti, megemlítendő, hogy rendelkezik vízhálózattal (a kutatás időpontjában csak a községközpontba volt bevezetve a víz, de folyamatban volt a vízhálózat kiterjesztése a másik két településre is), ellenben nincs csatornázás, jóllehet a polgármesteri hivatal több projektet is leadott ennek érdekében. Gázvezeték sincs, a 2000-es évek elején próbálták bevezetni a gázt, de nem sikerült elég háztartást összeírni, amelyek szerették volna azt. A község vezetői jelenleg már nem tartják megvalósíthatónak ezt a projektet. A terepkutatás idején meglehetősen gyenge volt a mobiltelefon jel (legalábbis az Orange hálózaté, a Cosmote/Telekom hálózattal viszont elégedettek voltak az emberek). A háztartások elég nagy száma rendelkezik vezetékes telefonvonalal.

Az utcák nagy része rendelkezik aszfalt- vagy betonburkolattal, néhány faluszéli utca kivételével (ezekben túlnyomórészt romák laknak). A terepkutatás végzésekor a megyei út elég jó állapotban volt, de mindenki panaszkodott, hogy korábban az út állapota gyakran okozott gondot, időnként sűrűn állapottal lévén. A község két kisebb falva mellett a községközpont két másik faluhoz is nagyon közel van légvonalban, de az ezekhez vezető utat nem újítták fel, így igazán szerves kapcsolat nincs velük. Ráadásul az egyik ilyen faluba vezető út egy másik közeli kisváros irányában is lerövidítené körülbelül 15 kilométerrel az utat, ám évek óta nem történt semmi előrelépés, így az út rossz idő esetén gyakorlatilag járhatatlan. Megemlítendő az is, hogy falu vasútvonal mentén fekszik, amelyen jelenleg is közlekednek személyszállító vonatok.

1.2. A lakosság etnikai és vallási összetétele

A község, de főképp a községközpont lakosságának etnodemográfiai struktúrája nagyon összetett. A 2002-es népszámlálás szerint a négy etnikum közül (svábok, magyarok, románok, romák) egyik sem képez abszolút többséget. Azonban az anyanyelv szempontjából mind a németek, mind a romák többségének a magyar az anyanyelve, következésképpen a 2002-es népszámlálási adatok szerint a község több mint 70%-a magyar anyanyelvű. A románok számottevő része szintén folyékonyan beszél magyarul, ami egyfajta *lingua franca* státust biztosít ennek a nyelvnek a településen. A köz-

séggközponttól eltérően a hozzá tartozó két kisebb falut túlnyomórészt románok lakják, de az itt lakó romáknak szintén magyar az anyanyelvük.

Nagyon kevés roma beszéli a roma nyelvet, bár néhányan megértik, és a két közösségi vezető közül is csak az egyik beszéli a nyelvet (a másik pedig saját bevallása szerint érti). A romák körében tehát egyértelműen a magyar a domináns nyelv, románul is inkább csak azok beszélnek, akiknek van munkatapasztalatuk az ország más részében (a legöregebbek, akik dolgoztak a Bánságban termelőszövetkezetben, illetve a fiatalok közül azok, akik dolgoztak építkezéseknél). A kevés roma anyanyelvű roma nem a faluból, hanem más településről származik.

A község etnikai összetételét három település szintjén csak a 2002-es népszámlálási adatok alapján tudjuk közölni, 2011-re csak a községre vonatkozóan vannak adataink, a három falunak nem ismerjük az etnikai vagy vallásos összetételét.

1. táblázat. *A község és falvainak etnikai összetétele (%)*

	Községgközpont	Falu 1	Falu 2	Község összesen
Román	28,66	88,95	90,64	47,88
Magyar	41,88	0,58	8,09	29,58
Német³	20,54	0	0	14,05
Roma	8,67	10,47	1,28	8,33
Más	0,25			0,17
Összesen				

Forrás: INS (Országos Statisztikai Hivatal)

2. táblázat. *A község lakossági összetétele nemzetiség és anyanyelv szerint*

	Összesen	Román	Magyar	Német	Roma	Más
2002 nemzetiség	2358	1138	694	332	190	4
2002 anyanyelv	2358	1182	1076	96	-	8
2011 nemzetiség	2144	908	563	218	454	1
2011 anyanyelv	2144	911	1142	43	47	

Forrás: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája; INS (Országos Statisztikai Hivatal)

- 3 Érdekes lehet megemlíteni, hogy a település honlapján az etnikumra vonatkozó adatoknál a németek és a svábok két külön kategóriaként szerepelnek, így 148 sváb és 186 német lakik a faluban.

A két népszámlálás adatai alapján az is megállapítható, hogy a községközpont lakossága 91 személlyel (5,6%) csökkent a két népszámlálás között. A két hozzátartozó falu közül az egyikben a csökkenés arányaiban még hangsúlyosabb volt (61 személlyel kevesebb, 11,8%), a másikban viszont nem következett be csökkenés. Noha csak a teljes község szintjén állnak adatok a rendelkezésünkre, megállapítható, hogy a községközpont 91 lelkes (számszerűen nem túl jelentős) létszámcsökkenése mögött valójában sokkal látványosabb változások rejlenek. A teljes község szintjén a románok száma 230-cal, a magyaroké 131-gyel, a németeké 114-gyel csökkent a két népszámlálás között. Mivel a két kisebb faluban gyakorlatilag nem élnek magyarok és svábok, kikövetkeztethető, hogy e két közösség soraiban a csökkenés teljes mértékben a községközpontban következett be. Mivel 2002-ben a románok abszolút száma szinte azonos volt a községközpontban és abban a faluban, ahol lecsökkent a népesség, nem megalapozatlan úgy folytatnunk a becslést, hogy a román közösségben bekövetkezett csökkenést két egyenlő részre osztjuk, és körülbelül 115 személynyi csökkenéssel számolunk a románok körében a községközpontban. Így, mind a három etnikum csökkenését összeadva arra jutunk, hogy a községközpont kevesebb, mint tíz év alatt hozzávetőlegesen 360 személyt veszített. Ugyanakkor a teljes község szintjén eközben a romák száma 190-ről 454-re nőtt, ez 264 személyt jelent.

Természetesen az etnikumok létszámának változása mögött az is meghúzódhat, hogy a 2002-es népszámláláskor a valós számnál kevesebb romát vettek nyilvántartásba romaként, 2011-ben pedig a valósághoz közelebb állt a romaként megszámláltak száma. Valóban, a terepmunka során magunk is találkoztunk ezt a feltevést alátámasztó jelekkel, bár az interjúk nem voltak e szempontból teljesen célravezetőek, mivel alanyaink nagy része sokkal jobban emlékezett a legutóbbi népszámlálásra, mint az előzőekre. Az egyik roma vezető például azt mondta, „régbben” vallották a cigányok a faluban magyarnak is magukat (ám hogy ez pontosan melyik népszámlálásra vonatkozik, már nem sikerült kideríteni). A község politikai-adminisztratív elitjével készült interjúk esetében pedig a téma kényes volta miatt is feltételezhetőek validitási problémák e téren.

Mindent egybevetve, levonható az a következtetés, hogy a romák számának jelentős megnövekedését az elmúlt évtizedben nyilvánvalóan nem lehet kizárólag azzal magyarázni, hogy más nemzetiségüként vették volna őket nyilvántartásba a korábbi népszámlálások során.

A terepmunka során az volt a benyomásunk, hogy a roma kategóriát az emberek nagyon természetesen használták mind az önidentifikáció, mind a heteroidentifikáció során, azaz nagyon világos volt, hogy kik romák és kik nem, a romák pedig egyértelműen felvállalták ezt az identitást. A roma tehát

egy elfogadott és a településen mindkét fél által természetesen használt etnikai kategória, akárcsak a román vagy magyar kategóriák (vagy az utóbbihoz képest talán még természetesebb módon, a sváb–magyar összekapcsolódás bonyolultsága miatt, amelyre a későbbiekben még visszatérünk). A helyiek (vezetők és egyszerű emberek egyaránt) elmondása szerint a roma népességre vonatkozó 2011-es népszámlálási adatok közel állnak a valósághoz. A helybeliek 400–450-re becsülték a romák számát (a faluban, a teljes község szintjére vonatkozóan még 600-as becslést is hallottunk). Következésképpen, még ha a két népszámlálás közötti (minden valószínűség szerint adminisztratív jellegű) disszimiláció jelenségét tekintetbe is kell venni, a lakosság etnikai szerkezetében bekövetkezett változásokat mégsem lehet pusztán adminisztratív jellegű tényezőkkel magyarázni. A falu és a teljes község roma lakossága is nyilvánvalóan növekszik, a másik három etnikai csoport létszáma pedig csökken. Azt a feltételezést, mely szerint a növekedést elsősorban a romák természetes népmozgalmi és migrációs többletének tulajdoníthatjuk, alátámasztja azon személyek számának megnövekedése is a két népszámlálás között, akik magyar anyanyelvűnek vallották magukat, hiszen mind a magyar, mind a német közösség sorában csökkenés következett be ugyanebben az időszakban. A kutatás során elvégzett kérdőíves lekérdés, bár nem tekinthető teljesen reprezentatívnak, arra enged következtetni, hogy a romák számának gyarapodása elsősorban természetes népmozgalmi okoknak tudható be, a bevándoroltak aránya ugyanis nem haladja meg körükben a többi etnikum esetében jellemző arányt.⁴ Azt, hogy a faluba romák vándorolnak

4 A kérdőív rákérdezett a válaszadó (és háztartásának tagjai) születési évére, helyére, illetve a faluba költözés évére. E kérdések válaszai alapján a válaszadókat három csoportba soroltuk: helyi, a megye más településéről érkezett, más megyéből érkezett (bár a besorolás nem tekinthető teljesen megbízhatónak, hiszen rövid kérdőív-válaszokon alapul, hangsúlyozzuk, hogy mind a három változót figyelembe vettük, elkerülendő például azt, hogy a nagykarolyi kórházban születetteket is beköltözötteknek tekintsük). A három kategóriába kerülő személyek aránya a különböző etnikumok között a következőképpen alakult (helyiek, megyéből jöttek, más megyéből jöttek): magyarok: 69%–28%–3%, svábok: 78%–22%–0%, románok: 37%–19%–44%, romák: 71%–10%–19%. Látható, hogy igazából a románok esetében érhető tetten szignifikánsan nagyobb mértékű beköltözés, a cigányok csupán abban különböznek a magyaroktól és sváboktól, hogy a más megyékből érkezettek aránya magasabb. Utóbbi azonban ismét lehetséges torzítás, ugyanis viszonylag sok közöttük a Temes megyében született személy, az interjúkból pedig az derült ki, hogy a rendszerváltás előtt számos helyi roma családotstul a Bánságban végzett mezőgazdasági munkát. További két dolgot kell még hangsúlyozni, amely miatt jó okkal feltételezhetjük, hogy az imént ismertetett gyors-elemzés még túl is becsli a romák migrációs nyereségét a faluban. Az első az, hogy csak

be, a község elitjéhez tartozó interjúalanyaink elsősorban azzal magyarázták, hogy a régió más településeivel szemben itt jobb az életkörülmények, és hozzáférhető áron széles az ingatlan kínálat (10–12 000 euróért lehet megvásárolni egy közepes méretű és állapotú házat). Hallottunk olyan véleményeket is, miszerint a romák azért is találják vonzónak a falut, mert viszonylag könnyen meg lehet kapni a szociális segílyt (garantált alapjövedelem – venitül minim garantat), ugyanis a község vezetői többnyire kedvezően bírálják el a kérelmeket, cserében elvárva a kedvezményezettek szavazatát.

A falu nagyon sokszínű vallási szempontból is. Két templom van a faluban, egy római katolikus és egy ortodox (utóbbi görög katolikusnak épült, de nem szolgáltatták vissza 1990 után). Van egy baptista imaház is, amely a roma közösségé. A terepmunka idején még használatban volt egy erre a célra átalakított régi ház, de már épült az új imaház, amelyet végül 2014 október végén adtak át. A reformátusoknak és a görög katolikusoknak nincs sem templomuk, sem papjuk. A reformátusokhoz havonta egyszer eljön egy közeli falu lelkésze, a görög katolikusok pedig vagy a római katolikus vagy az ortodox templomba járnak. A helyiek elmondása szerint a neoprotestáns felekezetekhez tartozó, nem roma személyek a nagykárolyi imaházba járnak, azaz a falubeli baptista imaházat kizárólag a roma közösség használja.

3. táblázat. *A lakosság összetétele a vallás alapján (%)*

	2002 (falu)	2011 (község)
Ortodox	29,77	45,43
Római katolikus	65,68	42,86
Görög katolikus	0,98	3,83
Református	0,92	2,94
Baptista	0,68	2,94
Pümkösdista		0,18
Vallás nélküli		0,51

Forrás: INS (Országos Statisztikai Hivatal)

a kérdőívet kitöltő személyek adatait vettük figyelembe, háztartástagjaikat nem vontuk be. Ha kiterjesztenénk az elemzést az utóbbiakra is, a helyi romák aránya vélhetően tovább nőne (mert ez esetben bekerülnének a gyerekek is az elemzésbe, és a romáknak több gyerekük van). A második dolog a mintavétellel kapcsolatos: az alkalmazott módszertan értelmében a nem roma populáció esetében csak az 50 évnél fiatalabb személyt is tartalmazó háztartások kerülhetnek be a mintába. Más szóval, az öregeket kizártuk a lekérdezésből, a romákkal való jobb összehasonlíthatóság érdekében. Ez pedig a nem roma kategóriák esetében csökkenti vélhetően a helyi származásúak arányát.

Noha a 3. táblázatban szereplő adatok nem összevethetők az adatok különböző szintű felbontása miatt, fontosnak tartjuk kiemelni a magukat baptistának valló személyek arányának megnövekedését, ugyanis a romák elmondása szerint a mozgalom hozzávetőlegesen 12 éve kezdődött (azaz 2002 körül), az imaház pedig körülbelül 10 éve kapott működési engedélyt (azaz 2004 körül). Mégis, még ha minden személyt romának is tekintünk, aki baptistának vallotta magát, a romák kevesebb, mint 20%-a lenne tagja a neoprotestáns gyülekezetnek. A gyülekezet tagjai azt mondták, hogy az imaházba járó hívők száma 40–50 körüli.

A kutatás tárgyát képező roma közösségről elmondható, hogy nem szegregált. A falu (történelmi) roma telepe mindössze néhány házból áll. A romák többsége a falut elhagyó helybéliektől vásárolt házakban lakik (az eltávozók többsége az 1980-as évektől kezdődően Németországba vándorolt sváb, és ez a folyamat jelenleg is tart). Következésképpen a faluban mindenhol találkozhatunk romákkal, nem létezik olyan utca, ahol ne laktának romák is. Van mégis néhány utca, a javarészüket a falu szélén, amelyekben szinte kizárólag csak romák laknak. Ugyanakkor a cigányok immár a falu teljes területén való jelenléte nem jelenti feltétlenül azt, hogy a házvásárlások mindig zökkenőmentesen folynának. Közszájon forgott ugyanis egy olyan történet a faluban, miszerint a kutatás idején hivatalban levő polgármester megvett egy házat a sajátjával szemben, hogy elejét vegye, hogy azt romák vegyék meg. Ebből az elbeszélésből az derül ki, hogy a romák jelenlétét a falu minden részében mégsem tekintik teljesen természetesnek vagy kívánatosnak a többi etnikumhoz tartozók.

Érdekességgként megemlítjük, hogy a helyi elit néhány tagjának elmondása szerint a népszámláláson (legalábbis a 2011-es során) a romák egy részét magyar anyanyelvüként és ortodox vallásuként írták össze, ami kevésbé szokványos kombinációnak tekinthető Erdélyben. A kérdőíves felmérésben sajnos nem szerepelt anyanyelvre vonatkozó kérdés, viszont a (saját bevalláson alapuló) nemzetiség és a vallás kereszttáblája alátámasztja ezt a kijelentést: a romák nagyjából 42 százaléka római katolikus, 25 százaléka ortodox, 5,7 százaléka pünkösdistá, 17 százalék pedig egyéb vallású, ami feltehetőleg többségében baptistát jelent.

1.3. Intézmények

A faluban négy bár/kocsma, öt élelmiszer/vegyesbolt és egy használtruha bolt működött ottlétünk idején. Az orvosi rendelőben két orvos dolgozott, két gyógyszertár is működött a faluban. A falunak két kultúrotthona van, a kisebbikben inkább esküvőket, bálokat stb. tartanak, a nagyobbbat

előadások vagy gyűlések megszervezésére használják. Mindkét épületet a közelmúltban újíttották fel.

Az I–VIII. osztályos általános iskolában román és magyar tagozat működik. Az 1990-es évek elején volt német tagozat is, de a képzített pedagógushiány miatt megszüntették. Mivel a község másik két települése közül az egyikben csak óvoda, a másikon pedig csak óvoda és elemi oktatás van, így e két faluból is bejárnak gyerekek a községközpontba. Az iskolának két épülete van, az egyikben működik az elemi oktatás, a másikban az V–VIII. osztályok, az óvoda pedig egy harmadik épületben van. Az utóbbi tíz évben felújíttották a község minden oktatási célra használt épületét (folyóvízzel ellátott mosdókat alakítottak ki, kicserélték a nyílászárókat, és megjavították a tetőket, ahol erre szükség volt).

A településen meglehetősen szűk a munkahelyi kínálat. A falu döntően mezőgazdaságból él, a kommunizmus alatt a lakosság túlnyomó része a termelőszövetkezetben dolgozott. Az említett kiskereskedelmi egységek mellett két komolyabb vállalkozás működik a községben, egy malom és egy hulladékgyűjtő cég (azonban csak az utóbbi van bejegyezve a községben, a malom nagykárolyi székhelyű, és ott fizet adót). A falubeliek egy része (beleértve a romák egy részét is) a városokban levő ipari létesítményekben dolgozik, ezek közül a legfontosabbak a nagykárolyi ContiTech gyár és a szatmárnémeti Dräxlmeier gyár. Az 1990-es évek második felében a mezőgazdasági ágazatban bekövetkezett átalakulások miatt a napszámos munka lehetőségei is meglehetősen visszaszorultak. A 3. fejezet részletesebben tárgyalja ezeket az jelenségeket.

2. A társadalmi különbségek helyi rendszere

2.1. A település pozíciója a regionális hierarchiákban

Noha láthattuk, hogy a falu etnikai szempontból igen vegyes, a környéken sváb településként tartják számon. Emiatt a regionális hierarchiában a legfontosabb viszonyítási pontot a Nagykaroly környéki, szatmári svábok által lakott falvak képezik. Egy másik viszonyítási pontot a többi szomszédos (sváb lakosság nélküli) település jelent, amelyek a megyei út mentén fekszenek, ideértve a községhez tartozó másik két falut is. A falu elitje és a helyi romák számára egyaránt e település-csoportok jelentik a viszonyítási alapot, ám érdekes módon a romák és a többi etnikum beszámolóiból kirajzolódó hierarchiák nem esnek teljesen egybe.

A község értelmiségije és vezetői, akikkel beszélgettünk, egyetértettek abban, hogy a falu helyzete hátrányosabb más sváb településekhez képest.

Ugyanakkor egyértelműen a községhez tartozó másik két falu fölé helyezték a községközpontot, és a megyei út mentén fekvő más településekhez képest is jobb helyzetűnek ítélték meg.

Ezt a hierarchiát leginkább a munkához való hozzáférés és az infrastrukturális fejlődés szintje támasztják alá. A környék egyik sváb faluja az egész régióban kitűnik azzal, hogy területén egy több száz embert foglalkoztató gyár működik, de a többi sváb falu is jobb helyzetben van olyan értelemben, hogy rendelkeznek gáz- és csatornahálózattal, amelyek a mi terepünkön hiányoznak. A falu és a referenciát képező egyéb település viszonylagos gazdasági fejlettségéről szóló domináns narratíva egyik központi eleme az volt, hogy a kommunizmus idején a helyi termelőszövetkezet megyei viszonylatban nagyon jól teljesített. 1990 után azonban a szövetkezetet felszámolták, míg más sváb falvakban azok tovább működtek. Erről számos interjúalany sajnálattal számolt be.

A települések regionális hierarchiáját ugyanakkor egy történelmi tényező is befolyásolja, éspedig az a tény, hogy a terepünket képező falu sváb lakosságának nagy része nem egyenesen Németországból települt be (a 18. században), hanem más Nagykároly környéki falvakból (interjú R. C.-vel).⁵ Bár az imént említett, legfejlettebbnek tekintett faluban (és bizonyos mértékig a többi említett településen) élő svábokat a vizsgált falu lakosai tisztelik a virágzó gazdasági helyzet miatt, ugyanakkor önzőbbnek, számítóbbnak és ridegebbnek is tartják őket, mint saját falujuk svábjait. A regionális hierarchiákra kiható identitásképző tényezők sorában meg kell még említeni, hogy egyes magyar értelmiségiek részéről hallottunk olyan narratívákat, amelyek összehasonlították a falut a megye más, jelentősebb magyar (és nem sváb) lakossággal rendelkező falvaival, megállapítva, hogy az „egészséges” magyar identitás szempontjából utóbbi falvak jobb helyzetben vannak.

A romák hierarchiái a megyei út mentén fekvő települések vonatkozásában hasonlóak más etnikumok rangsorával. Az interjúk során minden etnikum összehasonlította a romák helyzetét főként a községhez tartozó másik két faluban élő romák helyzetével. A romák gyakran fogalmaztak meg olyan vélekedéseket, mint például „ott nagyon elmaradtak” vagy „ott földbe vajt házakban élnek”, a más etnikumhoz tartozó interjúalanyok szerint pedig a községközpontban élő romák lenézik a másik két faluban lakó romákat. Ugyanakkor a községben politikai vagy adminisztratív funkciót betöltő több interjúalany adott hangot azon vélekedésének, mely szerint a másik két fa-

5 Lásd továbbá Vende Aladár: Szatmár vármegye községei. In Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monografia Társaság, Budapest, 1908.

luban élő romák „szófogadóbbak” vagy „tisztelettudóbbak”, mint a községközpontban élők. A többi sváb falu rangsorát tekintve a falubeli romák egyetlen falut, a fentiekben már említett, legfejlettebbnek tekintett községet tekintik fölöttük levőnek. Ezt a véleményt más etnikai csoportok is osztják olyan értelemben, hogy „amilyen a falu, olyan a cigány is”. Ettől az egy településtől eltekintve azonban a vizsgált faluban élő romák minden más sváb falu roma lakosságát saját maguk alá helyezik, jöllehet a magyar, sváb és román elit szerint ezek a települések jobb gazdasági helyzetben vannak.

2.2. Identitás és történelem

2.2.1. Történelem és népcsoportok

A falubeliek identitásának megértése szempontjából lényeges röviden ismertetni a falu történetét, és ki kell térnünk néhány szerencsétlen történelmi eseményre is. A 20. század elején kiadott *Magyarország vármegyéi és városai* c. enciklopédia szerint a település eredetileg magyar falu volt.⁶ Ugyanakkor 1770-ben már görög katolikus temploma is épül, és a 18. század végén már román faluként tartják számon⁷ (a falu értelmiségijeitől is többen hangsúlyozták a falu román jellegét a sváb telepítés előtt). A svábokat két szakaszban telepítették a faluba: először Károlyi Sándor gróf a 18. században, majd a 19. század elején egy újabb hullám következett.⁸ A 19. század végéig a románok többsége asszimilálódott. Miután a falu Románia részévé vált, az 1920-as évek körül máramarosi románokat telepítettek a faluba, ahol egy új településrészt hoztak létre számukra, a ma is Telep utcának nevezett utcát és környékét. Az 1940-es bécsi döntés után a „telepieket” a(z ekkorra már nagyrészt elmagyarosodott) sváb lakosság elűzte. A második világháború után a telepiek visszatértek, a svábok közül viszont közel 300 személyt a Szovjetunióba deportáltak. Utóbbi esemény méginkább felgyorsította a nyelvváltást, ugyanis számos sváb inkább magyarnak vallotta magát, hogy elkerülje a deportálást (interjú R. C.-vel).

A svábok Németországba való kivándorlása az 1980-as években kezdődött el (ez a folyamat még ma is tart). Helyükbe, a termelőszövetkezet munkaerejét pótolandó, újabb beköltözők érkeztek, javarészt románok az Avas és Máramaros vidékéről. Kezdetben utóbbi csoportok csak időszakosan laktak a faluban, de egy részük letelepedett, ezt megkönnyítette a svábok eltávazása után keletkezett ingatlanpiaci kínálat is. Ezeket a személyeket „harmadik típusú románokként” tartják számon a faluban, hogy megkülönböztes-

6 Uo.

7 <http://www.karolyirefegyhazmegye.ro>

8 Vende: i. m.; <http://www.karolyirefegyhazmegye.ro>

sék őket „a régi románoktól”, azaz azoknak a leszármazottaitól, akik a svábok betelepítése előtt már a faluban laktak, és görög katolikusok voltak, illetve a második hullámtól is, azaz a Trianon utáni „telepesektől”. Amint már említettük, a falubeli románok jelentős része folyékonyan beszél magyarul, ez azonban kevésbé jellemző a harmadik hullámmal betelepültekre.

Az első világháborút követően betelepítettek viszonylag kis kiterjedésű földterületet kaptak (másfél hektárt). Ennek a következményei ma is érezhetők, ugyanis a sváboknak és magyaroknak átlagosan több földjük van, mint a románoknak. A kommunizmus alatt azonban a kuláknak nyilvánított személyek sorában a románok alulreprezentáltak voltak. Utóbbival függ össze, hogy sok roma a svábokra kulákként hivatkozott, amikor az anyagi helyzetüket a svábokéval vetették össze, de a románokra nem hivatkoztak kulákként.

A svábok és magyarok viszonyrendszere meglehetősen összetett. Mindkét csoportnak vannak sváb ősei, néhány, a faluba később beköltözött magyar család kivételével (itt jegyezzük meg, hogy a református vallás megbízhatóan jelzi, hogy ki tekinthető utólag betelepült magyarnak). De elég kevés falubeli beszél németül, ez pedig kihat az etnikai identitásra is, mivel a német nyelvtudás a magukat svábnak, illetve magyarnak vallók közötti választóvonal egyik legfontosabb ismérve. Ez a kettősség politikai szinten is tükröződik, a faluban ugyanis jelen van mind a Német Demokrata Fórum, mind az RMDSZ. A két szervezet közötti kapcsolat elvileg együttműködéses, de ezt gyakran feszültség terheli, és olykor egyenesen konfliktusossá válik.

Amint már említettük, a svábok kivándorlása továbbra is folytatódik, és ez fontos jelenség a romák szempontjából is, ugyanis az így felszabaduló házak tették lehetővé, hogy a falu szélén levő roma telepről egyre többen beköltözhesenek a faluba (kezdetben a vasút melletti utcába, de ma már gyakorlatilag a falu minden részébe).

1989 után nem voltak a faluban komolyabb etnikai konfliktusok vagy feszültségek, egy forradalom utáni incidens kivételével (amelyet több sváb/magyar interjúalanyunk szerint a Vatra Românească szervezet irányított). Ez az eset abból állt, hogy a románok egy csoportja azt skandálta, hogy a magyarokat el kell kergetni. Azonban a falubeliek, akikkel beszéltünk, egyetértettek abban, hogy nem történt semmi komoly dolog, és az illetők részegek voltak.

2.2.2. Népszokások, ünnepek

A faluban még él néhány hagyományos népszokás, elsősorban a húsvéti tojáshajigálásnak nevezett játék. Ez a sváb népszokás több Nagykároly kör-

nyéki településen megvolt, de interjúalanyaink elmondása szerint csak az általunk kutatott faluban maradt fenn, a sváb és magyar helybéliek büszkeségére (interjúk R. C.-vel, N. M.-mel). Ez a népszokás azért is fontos, mivel a sváb/magyar közösséghez tartozik, a románok és romák csak résztvevőként vesznek részt benne. Más szokások azonban már eltűntek, vagy legalábbis eltűnőben vannak. Már nem állítanak például májusfát május elsején az udvarokban (ennek a szokásnak még volt egy összetevője: a falubeli legények az éjszaka folyamán ellopták a bejárati kaput és felforgatták az udvart, főként a lányos házaknál, és a családfő szégyene volt, ha reggelre nem állította helyre a rendet).

A falu életében, mint általában a sváb falvakban, nagyon fontos esemény a katolikus templom búcsúja, hétköznapi szóhasználatban a *kirbáj* (a fogalmat a helyi románok is használják „chirbai” formájában).⁹ Megjegyezzük, hogy a sváb kirbáj előtt egy nappal kerül sor az úgynevezett „cigánykirbájra”, amely tulajdonképpen egy bál (a svábok kirbájával ellentétben, amely elsősorban vallásos ünnep). Emellett évente megszervezik a falunapokat és a szüreti bált.

2.3. Formális és informális munkahelykínálat a faluban

A településen meglehetősen kevés a formális, szerződéses munkalehetőség. Amint említettük, két cég működik a községben: egy malom 17 alkalmazottal és egy hulladékkezelő cég, amely a környék 12 községében gyűjti be a hulladékot, 10 alkalmazottal. Viszonylag sok helybéli dolgozik Nagykárolyban: a legfontosabb e szempontból a gumielemezek gyártó ContiTech üzem (régebbi Phoenix volt a neve, ezért a helyiek gyakran így említették), de van néhány kisebb cég is, például cipőgyár vagy élelmiszeripari vállalkozások. Néhány falubeli Szatmárnémetibe ingázik, a Dräxlmaier gyárba. A falubeliek többsége gazdálkodásból él, a földeket négy mezőgazdasági szövetkezet keretében művelik meg, amely a község földjeinek mintegy 92%-át kezeli (interjú S. G.-vel).

Az informális munkaerőpiac vonatkozásában említettük már, hogy a napszámos munka lehetőségei csökkenő tendenciát mutatnak, egyre kevesebb helybéli veszi igénybe a napszám intézményét, és akik mégis megteszik, szívesebben fordulnak nem romákhoz. Ennek ellenére néhány család hosszú ideje patrónus-kliens viszonyban áll bizonyos roma családokkal

9 A német *Kirchweih* kifejezés alapján. Lásd Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között 1918–1940*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2010, 235. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/baumgartnerbernadettephd.pdf>

olyan értelemben, hogy ugyanazok a roma személyek végeznek náluk napszamos munkát több éve vagy akár évtizede, a kapcsolatok némelyike még a szülőktől „öröklődött”. A helyzet lényege azonban az, hogy a romák 1990 utáni demográfiai növekedése a falubeli (formális és alkalmi) munkalehetőségek beszűkülésével párhuzamosan ment végbe. Az egész faluban csak egyetlen mezőgazdasági vállalkozó van (zöldségtermesztő, aki főként a nagykarolyi piacon forgalmazza a termékeket), aki rendszeresen igénybe veszi roma napszamosok munkáját, és aki hozzávetőlegesen 10–12 embernek biztosít munkát, a szezon és a termés függvényében. De ennek a vállalkozónak is megvannak a saját emberei, csak akkor fordul másokhoz is, ha a „stabil” emberei közül valaki megbetegszik, vagy más okból nem tud dolgozni.

A további informális pénzkereseti lehetőségek csekélyek. Mivel a falu sík vidéken fekszik, gomba vagy erdei gyümölcs gyűjtésére kevés a lehetőség. Az újrahasznosítható hulladék gyűjtése az erre szakosodott cég jelenléte miatt nem kifizetődő. Csak egyetlen (roma etnikumú) emberrel találkoztunk, aki azt mesélte, hogy időnként még gyűjt fémhulladékot, amelyet a városbeli begyűjtőhelyre visz. A hulladékkezelő cég története érdekes, mivel több roma személy mesélte, hogy amikor a polgármesteri hivatal bejelentette a cég alapítását, a romák abban reménykedtek, hogy sokan közülük munkát fognak kapni a cégnél. Nagyszámú kétkézi munkásra azonban nem volt szükség (2–3 személy kivételével, akik a kompaktoroknál dolgoznak), az alkalmazottak nagy része ugyanis teherautó sofőr, ehhez pedig C kategóriájú jogosítványra van szükség, a romák nagy többségének pedig még B típusú jogosítványa sincs.

2.4. Lakhatási egyenlőtlenségek

A település korábban vázolt sajátos történelmének, de főképp a kivándorlás komoly mértékének következtében ma már szinte minden utcában laknak romák. A (történelmi) roma telepet, amelyet egyszerűen „tanyaként” emlegetnek a falubeliek, 1990 után lebontották, de a közelmúltban új házakat építettek a helyén újonnan beköltözött családok vagy olyanok, akik korábban más családokkal laktak együtt, jórészt fiatalok. Az új tanyán viszonylag kevés (tíznél kevesebb) ház van.

Egyes jelek arra utalnak, hogy a „tanyán” található, romák által lakott építmények némelyike nem rendelkezik építkezési engedéllyel (interjú U. C. 1-gyel). Ugyanakkor minden falubeli építmény szerepelt a mezőgazdasági nyilvántartásban, amiből arra lehet következtetni, hogy a telekkönyvi nyilvántartásban is benne vannak. Minden falubeli, akivel beszélgettünk,

azt mondta, hogy a romák nagy többsége teljesen legális módon, vásárlás révén jutott azoknak az ingatlanoknak a birtokába, amelyekben laknak. Említettek azonban néhány olyan esetet is, amikor (roma etnikumú) személyek cselekhez folyamodva szereztek meg ingatlanokat, például hasznélvezeti jogot biztosító eltartási szerződéseket kötve idős emberekkel, anélkül azonban, hogy az illető személyek leszármazottainak vagy örököseinek tudomásuk lett volna erről, így „amikor a fiatalok felébrednek, a ház már a cigány nevében van”. (interjú R. C.-vel).

Jóllehet a romák által lakott házak nagy része jogilag rendezett helyzetű (legalábbis amennyire erre rálátásunk van), találkoztunk néhány olyan esettel, amikor az áramot az egyik háztól a másikig illegális módon vezették át. Noha szinte tíz éve van vízhálózat a faluban, a roma háztartások egy jó része nincs rácsatlakozva a hálózatra. A kérdőíves felmérés tanúsága szerint a roma háztartások 60 százaléka nem rendelkezik vezetékes vízzel, sem a lakóépületen belül, sem az udvaron, míg a nem roma háztartások esetében ez az arány csak 14 százalék. Ezek a roma családok a köztereken levő kutakról („csurgókról”) hordják a vizet. Bizonyos fokú elégedetlenséget tapasztaltunk a romák körében amiatt, hogy ezeknek a kutaknak a hozama folyamatosan csökken, és véleményük szerint a polgármesteri hivatal nem tesz lépéseket a helyzet javítása érdekében.

A roma közösség nem tekinthető egyöntetűen szegregáltnak, és belsőleg meglehetősen rétegzett. Legalább négy olyan zóna van a faluban, amelyet kizárólag romák laknak, vagy ahol a jelenlétük számottevő. Ezek a következők:

- Az Állomás utca: itt tehetősebb romák laknak, és ez volt az első utcája a falunak, ahol a romák elkezdtek házakat vásárolni. Itt már a második generáció lakik.
- A „Bánát”: két kis utcából áll, az Állomás utcához képest a falu másik végében, a volt termelészövetkezet épületei közelében. Nevét onnan kapta, hogy lakói nagyrészt Temesvár környékén végzett mezőgazdasági munkákból gyűjtötték össze a pénzt, amiből házaikat vették vagy építették.
- Újváros: az Állomás utcából nyílik, két utcából áll, és nagyobb, mint a Bánát. Itt van a baptista imaház is. Az egyik utca végén, ám attól világosan elkülönülve található a „Tanya”.
- Szék vagy Szík utca: szintén az Állomás utca egy mellékutcája, az Újvárossal átellenben.

A falu másik végén fekvő „Bánáton” kívül a romák által lakott falurészek tulajdonképpen közel vannak egymáshoz. De ezen utcák együttese

mégsem tekinthető egyetlen negyednek vagy szegregátumnak. Egyrészt azért, mert az utcáknak fontos szerepük van a közösség belső rétegződésében és a romák folyamatos terjeszkedésében a falu központi része felé (ami a társadalmi mobilitás egy mutatója is). A falubeliek soha nem hivatkoznak egy kompakt, romák által lakott zónára, hanem mindig a fentiekben felsorolt valamelyik megnevezést használják, amikor a falu valamelyik részét akarják megnevezni. Másrészt az Újvárosban és a Szék utcában vegyes a lakosság, az Állomás utca és a „Tanya” pedig egyértelműen elkülönül egymástól. A „Tanya” mellett talán a „Bánát” áll a legközelebb ahhoz, hogy szegregátumnak tekintsük, de éppen ezek a legkisebbek is a romák által lakott zónák közül.

A romák egységesen negatívan vélekednek a múltbeli „tanyai” életükről, úgy gondolják, hogy jelenleg összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között laknak, mint akkor, amikor még megvolt a roma telep. Egyetlen roma személlyel sem találkoztunk, aki azt mondta volna, hogy visszatérne a tanyára.

Noha a romák jelentős része sváboktól vásárolt házban lakik, amiatt, hogy a romák körében gyakran lakik együtt több generáció ugyanabban az épületben, amelyet több háztartás számára több részre osztottak, a romák lakhatási körülményei átlagosan rosszabbak, mint más etnikumok esetében. A kérdőíves felmérés révén nyert adatok azt mutatják, hogy a nem roma háztartások átlagosan több mint kétszeres lakófelülettel rendelkeznek a romák által lakott lakásokhoz képest: 118,4 m²-rel (szórás: 51,3) az 56,6 m²-rel szemben (szórás: 29,3).

A mezőgazdasági területekkel kapcsolatban még két fontos aspektust kell megemlítenünk. Az első, hogy a termelőszövetkezet felszámolásakor minden személy, aki legalább 5 évet dolgozott, 50 ár földre volt jogosult, és ennek a lehetőségnek köszönhetően a romák egy része is földtulajdonos lett. A rendszerváltást követő zavaros gazdasági helyzetben, a korábbi biztos munkahelyek elvesztése kontextusában azonban nagyon sokan közülük gyorsan, gyakran kevés pénzért eladták ezeket a földeket.

A második dolog, amit meg kell említeni az, hogy a polgármesteri hivatal felajánlott a romák számára egy mezőgazdasági területet, amelyet azok feloszthattak maguk között és szabadon művelhetnek (a terület az Állomás utca lakatlan felén helyezkedik el). Egy helyi tanácsos elmondása szerint azonban a romák „nem tülekedtek, amikor osztották a földeket” (interjú V. O.-val). Találkoztunk viszont egy olyan esettel is, amikor a polgármesteri hivatal egy alkalmazottja igényelt a hivataltól egy mezőgazdasági telket művelésre, de tulajdonképpen átadta a földet a roma szomszédjának, úgy tü-

nik, hogy mindenféle anyagi vagy más jellegű kötelezettség nélkül az utóbbi részéről. A romák többségének azonban egyáltalán nincs földje, még csak ház mögötti kertje sem. A kérdőíves felmérés ezzel kapcsolatban arra kérdezett rá, hogy van-e a település területén belül, illetve azon kívül fekvő telke a családnak. A nem roma háztartások 42 százaléka rendelkezett településen belüli telekkel, és 23 százaléka településen kívülivel. A romák esetében ezek az arányok 33 százalék, illetve 1 százalék. Bár a településen belüli telek túl tág fogalom ahhoz, hogy kizárólag mezőgazdasági területre vonatkozóan legyen értelmezhető, a településen kívüli földek esetében egyértelműen vonatkoztathatjuk a válaszokat mezőgazdasági terület birtoklására, és az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a romák közül gyakorlatilag szinte senkinek nincs földje.

2.5. A helyi önkormányzaton keresztül visszaosztott állami erőforrásokhoz való hozzáférés

2.5.1. Az oktatás

A meginterjúvolt tanügyi alkalmazottak a roma gyerekek iskolába járásá terén javulási tendenciáról számoltak be. Ezt elsősorban olyan szabályozások hatásaként értelmezték, amelyek hiányzás esetén szankciókat írnak elő (a gyerekpénz felfüggesztése), illetve az oktatási részvételt ösztönző támogatásokkal, mint amilyen a magyar állam által nyújtott oktatási-nevelési támogatás a magyar tagozatra járó gyerekek számára. Utóbbival kapcsolatban tehát az is megállapítható, hogy ez a nagyjából húszezer forintnyi összeg a romákat az oktatási nyelv megválasztásában is befolyásolja. Nem beszélhetünk azonban arról, hogy az oktatási-nevelési támogatás lenne az egyetlen oka annak, hogy a romák magyar nyelven tanulnak. Noha találkoztunk olyan véleménnyel is a pedagógusok körében, miszerint a romákat nem igazán érdekli, hogy milyen nyelven tanulnak a gyerekeik, az a tény, hogy a romák anyanyelve a magyar, és elég kevesen tudnak folyékonyan románul, legalább annyira fontos tényező az oktatási nyelv megválasztásában, mint a magyar állam által biztosított oktatási támogatás.

A roma közösség nyelvhasználata és az anyagi támogatás következtében szinte minden roma gyerek a magyar tagozatra jár iskolába. Ugyanakkor az alsó középfokú román tagozatra járó gyerekek jelentős része a községhez tartozó másik két faluból származik, e két falu ugyanis egyértelműen román többségű. A településen nem működik *after-school* program.

Az iskolalátogatás javulása mellett az oktatók azt is jelezték, hogy az iskolaelhagyás továbbra is komoly problémát jelent a roma gyerekek, főként a lányok körében. Sokan közülük 13–14 évesen férjhez mennek, így nem

fejezik be az alsó középfokú oktatást. Volt alkalmunk egy ilyen történetet első kézből is meghallgatni: az egyik roma vezető lánya mesélte el, hogy miként szökött el otthonról (jövendőbelijével), és hogy ezek után apja hogyan tiltotta meg neki, hogy visszamenjen az iskolába. Bár elmondása szerint tisztában volt vele, és elfogadta, hogy ez a „dolgok menete”, sajnálta, hogy le kellett mondani azon álmáról, hogy fodrásznő váljék belőle. A fiúk esetében az iskolaelhagyás később következik be, bár előfordul, hogy egyes fiúkat az apjuk ideiglenesen kivessz az iskolából, hogy magával vigye őket dolgozni más településre. A meginterjúvolt romák elmondása szerint ez a jelenség a múltban sokkal elterjedtebb volt, például egy Temesvár mellett felnőtt roma mesélte, hogy amikor a családja az ottani termelőszövetkezetben dolgozott, a nagyapja nem engedte egyik gyereknek sem, hogy iskolába járjon, mert dolgozniuk kellett (interjú Z. B.-vel).

A nyolcadik osztály utáni tanulmányok tekintetében a helyzet rosszabb. Nagyon kevés roma gyerek végez líceumot, bár szakiskolába néhányan még továbbmennek. Sok család számára a városba való ingázás gondot okoz (ami ottlétünk idején havi 90 lejes költséget jelentett a legközelebbi város esetén). Több személy is említette azonban egy olyan fiatal fiú esetét, akinek a baptista közösség fizette a bérletét, hogy bejárhasson a városba.

Ezen legfeljebb vegyesnek mondható helyzet ellenére több tanügyi alkalmazott, akikkel beszélgettünk, úgy gondolta, hogy beszélhetünk az iskolázottság fontosságának egyfajta tudatosulásáról a romák körében. Továbbá több roma is úgy nyilatkozott, hogy hátránya származott abból, hogy írástudatlan, vagy kevesebb, mint négy osztályt végzett, mivel emiatt nem vették fel őket a városba gyárakba dolgozni. A tanerők egy további pozitív tendenciáról is beszámoltak, és pedig arról, hogy a legtöbb roma gyerek tiszta ruhában érkezik iskolába.

Ezen a ponton relevánsnak tartjuk egy esemény leírását, amelyet a tanévnyitó ünnepség előtt figyeltünk meg. Miközben egy padon várakoztunk az iskola udvarán, egy csoport elemista roma gyerek le akart ülni egy padra, de mielőtt leültek volna, az egyikük elővett egy papírzsebkendőt, és letörölte a padot (ami egyébként véleményünk szerint egyáltalán nem volt piszkos). Pár perccel korábban egy csoport román gyerek még zavartalanul üldögélt ugyanazon a padon. Ez egyértelműen arra utal, hogy a romák odafigyelnek a tisztaságra, vagy legalábbis ezt akarják magukról közvetíteni (magyarán az is lehetséges, hogy a viselkedéshez hozzájárult egy ismeretlen személy jelenléte a szomszédos padon, mármint a kutatóé).

A roma gyerekek nagy aránya az iskolában a többi etnikum sorában elégedetlenséget vált ki, különösen a svábok/magyarok körében, akiknek a

gyerekei (anyanyelvük okán) osztálytársai kellene, hogy legyenek a romáknak. A helyzetre kétféle válasz is született. Az első válaszstratégia abban állt, hogy a magyarok és svábok megpróbálták minél magasabban tartani a nem roma gyerekek arányát azáltal, hogy csak kétévente, összehangoltan írtatták be a gyerekeiket az iskolába. Vagyis egyes szülők vártak egy évet és csak 7 évesen vagy még később küldték a gyereket iskolába, mivel így abban az évben a hatéves gyerekekkel együtt ellensúlyozhatták a roma gyerekek népes csoportját az osztályban. Ezt a stratégiát azonban már nem lehet alkalmazni, mióta bevezették a kötelező előkészítő osztályt. A másik stratégia, amely már létezett az előbbivel párhuzamosan is, ám amióta az előbbi nem alkalmazható, dominánssá kezd válni, a gyerekek városi iskolába való átíratása. Ezt a stratégiát értelmezhetjük a *white flight* jelenség megnyilvánulásaként is. Régebben a közeli városban való iskoláztatás főként azon családokra volt jellemző, ahol a szülők német nyelvű oktatást akartak biztosítani a gyerekeiknek, de a terepkutatás időpontjában már a magyar, sőt a román iskolát választó szülők is alkalmazták ezt a stratégiát. A Német Fórumnak van egy mikrobusza, amely régebben csak a német iskolába járó gyerekeket szállította, de ma már a magyar és a román iskolába is szállítja a gyerekeket. Végül létezik egy harmadik stratégia is a magyar/sváb szülők körében, éspedig a gyerekek román csoportba íratása. Ezzel azonban csak az óvodai szinten találkoztunk, és meg kell jegyeznünk, hogy az erre vonatkozó magyar és sváb beszámolók mindegyike hangsúlyozta, hogy az óvoda román tagozatán dolgozó óvónő is magyar anyanyelvű.

2.5.2. Egészségügyi szolgáltatások

A falubeli romák nagy része a helyi rendelőben dolgozó két háziorvos valamelyikének szolgálatait veszi igénybe. Az egészségügyi hozzáférés szempontjából lényeges, hogy aki szociális segínyt kap, annak egészségügyi biztosítása is van. Az egyik orvos elmondása szerint a romák magatartása az egészségügyi rendszerrel szemben nem különbözik lényegesen más etnikumokétól: megbíznak az orvosokban, ismerik az alapvető gyógyszereket, és foglalkoztatja őket a gyerekeik egészsége. Az orvos arról is beszámolt, hogy azokat is ellátják a rendelőben, akiknek nincs biztosításuk, és ha bonyolultabb kezelésre van szükség, mint például sebészeti beavatkozásra, a rendelő személyzete „segít a probléma megoldásában” (interjú T. M.-mel), ami úgy is érthető, hogy az orvosok olykor informális módszerekhez folyamodnak a romák ellátása érdekében, ha esetleg gond lenne a biztosítással. A romák egészségügyi rendszerrel szembeni magatartásának az egyetlen sajátos vonásaként az orvos azt említette, hogy a romák körében fokozot-

tabb a kötelező oltásokkal szembeni ambivalens vagy elutasító álláspont. Ezt azzal hozta összefüggésbe, hogy a romák külföldi tartózkodásuk során azzal szembesültek, hogy „ott mindig a páciensek jogait hangsúlyozzák” (interjú T. M.-mel), ami rendkívül termékeny talajra talált a körükben, mivel összecseng a kisebbségi jogokat hangsúlyozó diskurzussal (erről lásd bővebben a sztereotípiákról és etnikai együttélésről szóló fejezetet). Ugyanakkor az orvos azon a véleményen van, hogy bár a várható élettartam a romák körében nyilvánvaló növekedésben van az ezelőtt két évtizeddel jellemző értékekhez képest, még mindig a község más etnikumú népességére jellemző érték alatt van.

Az orvosi ellátással kapcsolatosan megemlítendő azonban az is, hogy a kérdőíves felmérés tanúsága szerint a romák valamivel kevésbé elégedettek a háziorvosukkal. A viszonyt négyfokú skálán mértük (nagyon jó, jó, rossz és nagyon rossz viszony), és a romák lényegesen alacsonyabb arányban mondták azt, hogy a viszony nagyon jó (17%), mint a többi etnikumhoz tartozók (39,4%).¹⁰

2.5.3. Lakhatás és demográfia

Amint utaltunk már arra, a romák népszaporulata meghaladja a többi etnikumét. Ennek következtében, valamint a romáknak a lakhatással kapcsolatos erőforrásokhoz való korlátozottabb hozzáférése miatt, a településen végzett kérdőíves felmérés megállapította, hogy átlagban a roma háztartásoknak több tagja van, mint a kontrollmintában, azaz 4,28 személy 3,28-cal szemben (a medián értékek 4, illetve 3).¹¹ A nem romák körében a legnépesebb háztartás 7 tagból áll, míg a romák körében négy olyan háztartást találtunk, amelyben tíz vagy annál is több személy van, a legnagyobb 13 személyből áll. Noha az átlagérték nyilvánvalóan magasabb, mint a nem romák esetében, véleményünk szerint nem túlzottan magas, mint ahogy a nagyon népes háztartások száma sem rendkívül nagy.

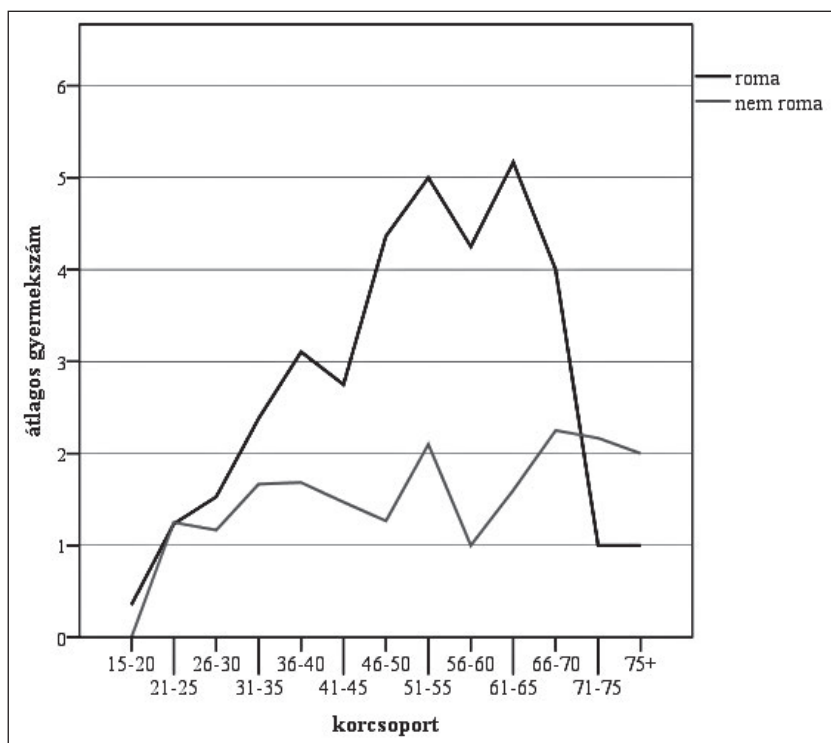
A település elitjének több megkérdezett tagja, főként a tanárok és az orvos azt hangsúlyozták, hogy a születések számaránya a romák körében csökkenő tendenciát mutat, nagyon kevesen vállalnak három gyereknél többet, mivel a legtöbben tudatosították a gyerekneveléssel járó felelőségeket

10 Negatív választ senki nem adott erre a kérdésre.

11 A két érték összehasonlításakor tekintetbe kell venni azt is, hogy a romák esetében az érték közel áll a lakosságra vonatkozó reális adatokhoz, tekintetbe véve, hogy a romák legalább 85%-a bekerült a mintába, azonban a kontrollcsoport esetében az érték minden bizonnyal felülmúlja a valós értéket, ugyanis az egyedül vagy kettesben gazdálkodó idős emberek nem kerültek be a mintavételbe.

és anyagi megterhelést. Az orvos szerint a romák tisztában vannak a fogamzásgátlás módszereivel, sok nő szed fogamzásgátlót. A terepmunka alatt a helyi rendelő várótermének falán sok családtervezéssel kapcsolatos plakát volt. A kérdőíves felmérés adatai megerősítik ezt a percepciót: bár a roma nők átlagosan lényegesen több gyermeket szülnek, a fiatalabb korosztályok esetében az olló csukódni látszik, amint azt az 1. ábra is szemlélteti.

1. ábra. Átlagos gyermekszám korcsoportokként a roma és nem roma nők körében

2.5.4. Szociális segély

A szociális segélyben részesülők száma meglehetősen magas a községben, az egyik helyi tanácsos elmondása szerint a község az elsők között foglal helyet e tekintetben a megye szintjén.¹² A szociális segélyben részesülő személyek/családok többsége roma etnikumú. A szociális segélyben ré-

12 A terepkutatás idején (2014. szeptember) a polgármesteri hivatalnál kifüggesztett lista, amely azoknak a személyeknek a nevét tartalmazza, akiknek a segély ellenében közmunkát kell végezniük, 87 nevet tartalmazott. A polgármesteri hivatal alkalmazottai azonban 120 feletti dossziéről beszéltek.

szesülő nem roma személyek többsége – a polgármesteri hivatal alkalmazottainak elmondása szerint – idős személy vagy nyugdíjban nem részesülő rokkant.

Úgy tűnik, hogy 2012 után valamelyes szigorítás következett be a helyi politikában a szociális segély vonatkozásában: több dossziét felfüggesztettek, és komolyabban kezdték venni a közmunka teljesítését. Ennek ellenére a község elitjének egy része úgy vélekedett, hogy a szociális segélyt még mindig túl könnyen meg lehet kapni. Találkoztunk azonban olyan roma családokkal is, akik terepkutatásunk idején nem részesültek segélyben, vagyis egyáltalán nem volt hivatalos jövedelmük (és nem hivatalos sem számottevő). Az egyik ilyen esetben az ok a személyi igazolványok hiánya volt: egy roma nő arról panaszkodott, hogy nincs születési bizonyítványa, következésképpen személyi igazolványa sem, a polgármesteri hivatalban pedig nem akarnak segíteni rajta (bár hozzá kell tenni, hogy segítség alatt az iratok költségmentes kiállítását értette). Egy másik esetben a családtól megvonták a segélyt, mivel a nő egy hónapig a Dräxlmeier gyárban volt próbaidős, és ugyan már nem dolgozik ott (a férje ezt azzal indokolta, hogy kisgyereket kell gondoznia), a segély folyósítását mégsem kezdték el újra.

Noha látszólag 2012 óta komolyabban veszik a közmunkával töltendő órák számát, azt továbbra sem teljesítik maradéktalanul. A község vezetői szerint egyszerűen nincs elég munka, amelyet ebben a rendszerben végezni lehetne, mivel a haszonélvezők nagy részének nincs semmilyen végzettsége. Egy helyi tanácsos ugyanakkor arról panaszkodott, hogy mennyire nehéz meggyőzni a romákat, hogy közmunkára jelentkezzenek; azt is hozzátette azonban, hogy az alacsony munkamorál annak is lehet a következménye, hogy sok éven keresztül nem követelték meg a közmunkát. A szociális segély és az érte végzendő munka ellenben nagyon fontos eszköznek tűnik a helyi politikában, olyan értelemben, hogy a helyi vezetés időnként szemet huny a szociális segélyben részesülő romák jogi és anyagi helyzetének bizonyos vonatkozásai fölött, a politikai lojalitásukért cserébe (például a megítéléskor végzendő szociális ankét során vagy a munkanapok teljesítése tekintetében). A politikáról szóló fejezetben részletesebben kitérünk erre az aspektusra.

2.5.5. Választóvonalak a helyi politikában

Láthatólag a községben a legfőbb választóvonal az etnikai, egyik oldalon a svábokkal/magyarokkal, és a másikon a románokkal. Ezt az értelmezést támasztja alá az RMDSZ és a Német Demokrata Fórum között Szatmár megye szintjén aláírt politikai megállapodás, melynek értelmében a

Német Demokrata Fórum nem indít saját megyei tanácsosi listát, cserében az RMDSZ támogatja a Fórum polgármesterjelöltjeit. A kutatás idején a község helyi tanácsában négy Demokrata Fórumos és két RMDSZ-es tanácsos ült, a többi öt tanácsosi helyet pedig különböző pártok színeiben megválasztott román etnikumú személy töltötte be (ebből négy a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Liberális Párt szövetségéből álló Szociál-Liberális Unió, egy pedig a Demokrata-Liberális Párt színeiben került be). A helyi tanácsosok társadalmi hátterét illetően van közöttük vállalkozó (mezőgazdasági, de nemcsak), értelmiségi (pl. pedagógusok), illetve szabadfoglalkozású (állatorvos, volt újságíró).

A Német Demokrata Fórum négy és az RMDSZ két tanácsosa elvileg többséget alkot az öt román helyi tanácsossal szemben (akiknek a többsége egyébként nem a községközpontban, hanem a másik két faluban lakik). A valóság azonban ennél összetettebb, több okból is. Elsősorban a Fórum és az RMDSZ közötti viszony sokkal feszültebb, mint az a hivatalos megállapodás alapján tűnhet. Másodsorban, a polgármester-választás nem teljesen etnikai alapon történik, harmadsorban pedig a jelentős lélekszámú roma közösség körében két roma párt is jelen van, ami tovább bonyolítja a helyzetet.

A Fórum és az RMDSZ közötti viszonyban visszaköszön a sváb és a magyar identitás közötti összetett reláció. A magyar anyanyelvűek nagy többsége sváb ősséggel rendelkezik, ezt a magukat magyarnak vallók is elismerik, és büszkéek a gyökereikre. Az árnyalatok azonban nem mellékesek: egyesek sváb eredetű magyaroknak tartják magukat, mások viszont magyar anyanyelvű németeknek. Az első opciót az egyik RMDSZ képviselő a jól ismert idézetre hivatkozva foglalta össze igen plasztikusan: „Az én véleményem az, hogy nyelvében él a nemzet” (interjú R. C.-vel). Az identitás a politikai viselkedésben is megnyilvánul: a svábok főként a Fórumra szavaznak, a magyarok az RMDSZ-re. A feszültségek a helyi választási kampányok során a legintenzívebbek, amikor a „svábok” a „magyarok” szemére vetik, hogy elfelejtik a származásukat, a „magyarok” pedig azt róják fel a „sváboknak”, hogy: „Milyen németek vagytok ti, hogy egy szót sem tudtok németül?” Találkoztunk azonban a sváb/magyar kettős identitás megnyilvánulásaival is. Például az egyik pedagógus, aki korábban vezető funkciót is betöltött az iskolában, kutatásunk idején pedig a Fórum színeiben helyi tanácsos volt, azt mondta, hogy mivel nem tud a községben a német nyelvű oktatásért küzdeni, a magyar nyelvű oktatásért küzd, „mivel mégiscsak kisebbségiek vagyunk” (interjú N. M.-mel).

A meginterjúvált RMDSZ-képviselők számos kritikát fogalmaztak meg a Fórum politizálási stílusával szemben. Arra panaszkodtak, hogy a Fórum

számára az RMDSZ-szel való együttműködés nem prioritás, és hogy a németek gyakran szövetkeznek a románokkal a magyarok ellenében. Egy analitikusabb értelmezés szerint a Fórum teljes mértékben kihasználja pivotális pozícióját, vagyis azt, hogy ők ellenőrzik a medián szavazót.¹³ Azaz: a magyarok nem fognak román pártokra szavazni, és fordítva, a románok sem fognak az RMDSZ-re szavazni, így a Német Demokrata Fórum középre pozícionálhatja magát, és akár szavazatokat is szerezhet mind a románoktól, mind a magyaroktól. Az RMDSZ elégedetlenségének a másik oka az volt, hogy a 2012-es helyhatósági választásokkor az RMDSZ megyei szervezete nyomást gyakorolt a helyi szervezetre, hogy ne indítson saját polgármesterjelöltet, hanem támogassa a Fórum jelöltjét. Ez nagyjából a megyei szintű protokollum betartását jelentette, amit viszont igazán sérelmeztek a helyi RMDSZ-esek az volt, hogy a Fórum cserében nem volt hajlandó átadni az alpolgármesteri funkciót (jóllehet az interjúkból az derült ki, hogy a Fórum erre valóban ígéretet tett). A polgármester a maga során arról számolt be amikor interjúztunk vele, hogy több pártból is nyomást gyakoroltak rá, többek között az RMDSZ is, hogy lépjen át más pártba, egyes falubeli projektek és beruházások finanszírozásáért cserében.

Annak ellenére, hogy két roma párt is jelen volt a községben a terepkutatás idején (a Romák Keresztény Központja/ Romák Polgári Demokrata Szövetsége,¹⁴ valamint a Pro Europa Roma Párt¹⁵), a romák pedig a község lakosságának hozzávetőlegesen egynegyedét teszik ki, a romák saját pártjaiknak sohasem szereztek mandátumot a helyi tanácsban. 1996-ban a Romák Pártja 51 szavazatot szerzett, 2000, 2004 és 2008-ban egyetlen roma politikai szervezet sem indult a helyhatósági választásokon, 2012-ben pedig a Romák Polgári Demokrata Szövetsége 60 szavazatot gyűjtött. Utóbbi eredménnyel kapcsolatosan el kell mondani, hogy ezzel a roma párt valójában teljesítette a bejutási küszöböt, ami *lehetővé teszi* a mandátumszerzést (6,17%-ot szerzett), viszont az ún. választási együttthatótól (coefficient electoral), melynek elérése *garantálja* a képviselőt, 28 szavazattal elmaradt.¹⁶

13 A medián szavazó az a választópolgár, akitől egy képzeletbeli kontinuumon bármelyik irányban pontosan ugyanannyi szavazó helyezkedik el a választói preferenciák éppen vizsgált dimenziójában. Lásd Tóka Gábor: A szavazói magatartás. In Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula, Budapest, 2005, 458.

14 Centrul Creștin al Romilor/Aliața Civică Democrată a Romilor.

15 Partida Romilor Pro Europa.

16 A faluban gyakran találkoztunk azzal a nézettel, miszerint a romák azért nem jutottak be a helyi tanácsba, mert a „PDL-nek kellett bekerülnie, ők voltak kormányon”. Való-

A szabályozás technikai részletein túlmenően két tényező járult hozzá ehhez a kudarchoz. Az első tényező valószínűleg a faluban a romákról gyakran hangoztatott sztereotípiával függ össze, és pedíg az összetartás hiányával, azzal, hogy nem tudnak egységesen fellépni. A helyiek gyakran magyarázták ezt azzal, hogy a személyes problémák és konfliktusok sokkal fontosabbnak számítanak a romák körében, mint a többi etnikum esetében, és az irigység meggátolja őket abban, hogy egyetlen vezetőt támogassanak: „Miért legyen ő, ha én is az lehetnék?” Ezt a véleményt a legtöbb roma is osztotta, akikkel elbeszélgettünk. A második tényező a politikai kultúra és a politikai ismeretek hiánya a romák körében, ami nagyszámú érvénytelen szavazatot eredményezett.

Az érvénytelen szavazatok szempontjából fel kell vázolni a politikai kínálatot. Mindkét rivális roma vezető az aktuális polgármestert támogatta, aki a Német Demokrata Fórum tagja, vagyis roma polgármesterjelölt nem indult. Az egyik roma párt azonban, amint láthattuk, saját tanácsosi jelöltlistát állított. Következésképpen a romákat az egyik vezető arra biztatta, hogy a helyi tanácsosi listán szavazzanak a Romák Polgári Demokrata Szövetségére, a polgármesteri listán pedig a Fórum jelöltjére. Vagy érzékletesebb megfogalmazásban: „a tanácsosoknál a kerékre, a polgármesternél a szívre kell pecsételni”. Azonban sok roma nem értette ezt meg, és érvénytelenül szavazott a tanácsosi listán, mindkét helyre pecsételve. 2012-ben 93 szavazat volt érvénytelen a helyi tanács esetén (8,73%), 49 a polgármester esetén (4,60%) és 119 a megyei tanács esetén (17,75%). Utóbbit nehezen lehet megmagyarázni, mivel sem a Német Fórum, sem pedig a roma pártok

---

jában azonban a Romák Polgári Demokrata Szövetsége a választási törvény egy igen csak sajátos rendelkezése miatt maradt képviselet nélkül (2004. évi 67. sz. törvény, 96. cikkely, 4. bekezdés). E rendelkezésnek deklaratív szinten éppenséggel a kisebbségi képviselet elősegítése lenne a célja, ám az ellenkező hatást is kiválthatja abban az esetben, ha egy másik kisebbség már képviselethez jutott. Tulajdonképpen a sajátos választási procedúra volt az, ami megfosztotta a romákat a tanácsosi mandátumtól, és a mandátum-allokáció folyamatában valójában az USL, és nem a PDL kapta helyettük a mandátumot. Mi több, a 2012-es helyhatósági választások idején a PDL már nem volt kormányon. A szóban forgó, meglehetősen bonyolult választási szabályozásról és annak hatásairól részletesen lásd Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections / Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008*. ISPMN, Cluj-Napoca, 2008. /Studii de Atelier. Cercetarea Minorităților Naționale din România – Working Papers in Romanian Minority Studies, WP 11/2008/.

nem állítottak megyei listákat, nem kizárt azonban, hogy a romák itt a román pártokra (is) pecsételtek, olyan megfontolásból, hogy mindenkinek az elvárásait kielégítsék, aki a kampányban megkönyékezte őket (márpedig szinte minden párt megkönyékezte őket a beszámolók alapján).

Elvileg a kérdőíves adatfelvétel lehetőséget nyújthatna arra is, hogy a romák választói magatartását individuális szinten mért adatok alapján elemezzük, vagyis megvizsgáljuk körükben a részvételi arányt és a pártpreferenciáikat. Mivel azonban az adatgyűjtési procedúrát végig közelről nyomon követtük, úgy véljük, hogy a szociológiai felmérés eredményei nem tekinthetők érvényes forrásnak a politikai viselkedés tekintetében: sokan nem akartak válaszolni ezekre a kérdésekre, úgy tettek, mintha nem emlékeznének, és sok esetben az adatrögzítők aszerint pipálták ki a megfelelő választ, hogy mit tudtak vagy gondoltak az illetőről. Következésképpen nem fogjuk elemezni a választásokról szóló kérdésekre adott válaszokat.

Ami a korábbi helyhatósági választásokat illeti, nem sikerült a romák magatartását részletesen feltérképezni, a romák ezekre a választásokra vonatkozó emlékei a múlt ködébe vesznek. Annyit azonban sikerült megtudni, hogy egy korábbi ciklusban az egyik roma vezető a Nemzeti Liberális Párt színeiben mandátumhoz jutott, és azért választotta a PNL-t, mert az RMDSZ csak nem befutó helyet ajánlott neki a listán. A rivális roma vezető is tagja volt állítólag a PNL-nek korábban.

A romáknak a Német Fórum helyi vezetőségével szembeni politikai lojalitása a jelek szerint patrónus–kliens kapcsolatokon alapul, illetve azon, ahogyan a helyi közigazgatás bizonyos erőforrásokat szankciókként és stimulánsokként (*sticks and carrots*) szétoszt a községben. Az ellenőrzés legfontosabb eszközei a fűtési támogatás és a szociális segély (VMG). A fűtéstámogatás esetében a pénzt közvetlenül a polgármesteri hivatal fizeti ki, következésképpen lehetősége van arra, hogy a pénz egy részét visszatartsa, például az adóhátralékok vagy közüzemi számlák kiegyenlítésére (utóbbiak közül csak a szemétdíj releváns, amióta a helyi vízhálózatot átvette a megyei Apaserv szolgáltató). A szociális segély esetében ez az út nem járható, mivel a pénzt postán utalják, egyenesen a kedvezményezettnek, vagyis a helyi hatóságoknak nincs lehetőségük visszatartani abból bármennyit is. Van azonban mozgásterük a kedvezményezett státus megadása vagy felfüggesztése tekintetében, például szemet hunyhatnak bizonyos dolgok fölött úgy mint, vagyontárgyak megléte, informálisan végzett külföldi munka stb.

A polgármester esetében a politikai tőke egy további forrásáról is szót kell ejtenünk. Civilben a polgármester állatorvos, és a falubeliek állatait sür-

gősség vagy szükség esetén akár ingyen is ellátja. Ez alól a romák sem jelennek kivétel. A romák továbbá gyakran számoltak be arról, hogy nagyon fontos különbség a község előző és jelenlegi vezetősége között az, hogy jelenleg „emberként kezelik őket”. Ezt egy helyi tanácsos is megfogalmazta, nagyon kifejező módon: „[az előző két polgármester] nem is vette őket számba, érted?” Ezek alapján levonható a következtetés, hogy az a tény, hogy a polgármester szóba áll a romákkal, és kezeli az állataikat, hozzájárul ahhoz, hogy a romák rá szavaznak.

3. A romák a munkaerőpiacon

3.1. Történelmi aspektusok

Amint azt korábban már jeleztük, a romák munkaerő-piaci integrációja sokkal szolidabb volt a kommunizmus éveiben, elsősorban a termelészövetkezeti munkahelyek miatt. A terepünket képező falu romái egyrészt otthon, a község termelészövetkezetében dolgoztak, de viszonylag sokan közülük az ország más részein is végeztek idénymunkákat, főként a Bánságban.

A romák körében az etnikain kívül másfajta identitásról nem beszélhetünk. Nem érzékelhető a munkásosztályhoz való tartozás tudata, ami annak is tulajdonítható, hogy 1989 előtt és után is csak nagyon kevés roma dolgozott városon, az iparban. Specifikus foglalkozások sincsenek már jelen a romák körében. Valamikor voltak muzsikus romák a faluban, de jelenleg már nincsenek (a helybeliek egyetlen muzsikust említettek, aki azonban úgy tűnik, nemrég költözött a faluba). Sokatmondó ebből a szempontból, hogy a szüreti bálra, amelyen mi is részt vehettünk, a szervezők egy másik közeli faluból hívtak zenélni egy (roma) tangóharmonikást, az őt váltó könnyűzene együttes pedig Érmihályfalváról érkezett.

A község túlnyomórészt mezőgazdasági vidéken fekszik, ahol elsősorban gabonát termesztnek. Több interjúalany közlése szerint (többek között egy agrármérnök, de roma személyek is), az 1980-as években a helyi termelészövetkezet a teljesítmény szempontjából második helyen állt Szatmár megyében. Ezt gyakran egyfajta nosztalgiával és sajnálkozással idézték fel a helyiek, noha olyan véleménnyel is találkoztunk, hogy ez nem jelentett semmit, mivel úgyis minden kommunista statisztika meg volt hamisítva. A szövetkezet elsősorban a gabonatermesztésben jeleskedett, valamint az állattenyésztésben, elsősorban Simmenthal tehének tartásában (interjúk H. I.-vel, S. G.-vel). Az 1980-as években sikerrel kísérleteztek a burgonyával is, de a burgonyatermést kizárólag exportra szánták. 1990 után (a régió más sváb településeitől eltérően) a szövetkezetet megszüntették, ami a község-

ben folyó gazdálkodás nagyon gyors hanyatlásához vezetett (például a fentebb említett tehének nagy részét a falubeliek egyszerűen levágták).

Az 1990-es évek második felében alapítottak néhány mezőgazdasági szövetkezetet, ezekből a kutatás idején négy működött. Ezek mind gépesítve vannak, és a község földjeinek több mint 90%-át művelik meg. A gépesítés miatt ezek a társulások nagyon kevés munkaerőt igényelnek, tulajdonképpen alkalmazottaik nagy része traktorista. Az, hogy a földek legnagyobb részét a falubeliek a társulásoknak adták át művelésre, azt eredményezi, hogy az egyénileg művelt gazdálkodás szinte teljes mértékben eltűnt, ez pedig drasztikus mértékben lecsökkentette a napszámos munka iránti keresletet is. Időnként a falubeliek kivesznek valamennyi földet a társulásokból egyéni művelés céljára, de ez egyre ritkábban történik meg, mivel a költségek egyre magasabbak (egy interjúalanyunk szerint a hektáronkénti költség 2400 RON körül van – interjú E. I.-vel).

Ezeknek a folyamatoknak rendkívül súlyos következményei voltak a roma lakosságra nézve. A kommunizmus alatt a romák főként az állattenyésztésben dolgoztak (csak nagyon kevesen dolgoztak városon, az ipari szektorban), a termelőszövetkezet felszámolása után pedig elvesztették stabil megélhetési forrásukat. A napszámos munka iránti kereslet beszűkülése még tovább súlyosbította a helyzetet. Jelenleg nagyon kevés falubeli veszi igénybe romák szolgáltatásait, inkább „a sajátjaikat” hívják, azaz kölcsönösen segítenek egymásnak a mezőgazdasági munkákban. Az, hogy már nincs szükségük a romák munkájára, az egyénileg megművelt földek kis számának és lecsökkent méretének tulajdonítható. A falu előregedése is csökkenti a romák munkája iránti keresletet, mivel az idősebb falubeliek már a kis kertjeiket se nagyon művelik.

Fontos részlet, hogy a romák nemcsak a falubeli termelőszövetkezetben végeztek mezőgazdasági munkát. Az 1980-as években sokan közülük különböző Temes megyei termelőszövetkezetekben dolgoztak, ott is javarészt az állattenyésztésben. Ennek elsődleges oka a bánági svábok emigrációja nyomán fellépő munkaerőhiány volt. Sok roma család itt kereste meg azt a pénzt, amivel aztán hazatérve házat tudott vásárolni a faluban.

A termelőszövetkezeti munkahelyek elvesztése után a romák fő megélhetési forrásává a különféle szezonmunkák váltak, Romániában és külföldön egyaránt. Az 1990-es és 2000-es években sok roma dolgozott Magyarországon, elsősorban vagy az építőiparban vagy mezőgazdasági idénymunkásként. A 2000-es évek végi gazdasági válság következtében azonban a magyarországi munkalehetőségek beszűkültek, ugyanakkor csökkenni kezdtek a magyarországi és romániai keresetek közötti különbségek, ez pedig

azt eredményezte, hogy a romák egyre ritkábban járnak át Magyarországra dolgozni. Frissebb fejlemény a németországi idénymunka, de a falubeliek elmondása szerint (ideértve roma etnikumú személyeket is) csak nagyon kevesen feleltek meg a romák közül a magas elvárásoknak. Továbbá a falubeli svábok és a régióbeli munkaerő-toborzó cégek tartózkodóak a romákkal szemben, voltak romák, akik arról panaszkodtak nekünk, hogy keményebb feltételeknek kell megfelelniük, mint más etnikumúaknak (például előre ki kell fizetniük az oda-vissza utat). A jelenség mégis létezik, vannak romák, akik egyénileg próbálkoznak külföldi munkavállalással, más településeken működő cégeken keresztül (például többen is említettek egy túrterebesi céget). Néhány falubeli roma ott tartózkodásunk idején is külföldön dolgozott (az Egyesült Királyságra, Franciaországra és Portugáliára hallottunk példákat), de a legtöbben saját szakállukra mennek el, nem a helyi vagy közeli közvetítők által működtetett, kiterjedtebb migrációs hálózat részeként. Franciaországgal kapcsolatban gyakran utaltak interjúalanyaink a prostitúció jelenségére is, de ezt a jelenséget nem tudtuk kielégítő mértékben feltárni.

Ami a városi munkavállalást illeti, a legmagasabb fizetést a nagykarolyi ContiTech gyár kínálja. Találkoztunk egy roma munkással, aki havi 2100-2200 RON fizetést, emellett étkezési jegyeket kap. Azonban elmondása szerint nagyon nehéz fizikai munkát kell végeznie, három váltásban és nagyon magas hőmérsékleten, amit kevesen vállalnak. A szatmárnémeti Dräxlmeier gyárban alacsonyabbak a fizetések, de az 1000 RON-t ott is meghaladják.

4. táblázat. *Melyik időszakban éltek a legjobban a romák és a nem romák*

	Ön és családja mikor éltek jobban?				
	1989 előtt	1990–2000 között	2000–2009 között	2009–2014 között	NT, NV
Romák	27,6%	20,4%	29,6%	21,4%	1,0%
Nem romák	20,2%	14,4%	37,4%	26,3%	2,0%

A kérdőíves felmérés eredményei nagy vonalakban megerősítik azt a képet a romák életkörülményeinek, életminőségének változásairól, ami az interjúk alapján kirajzolódott. A 4. táblázatban látható, hogy a romák a nem romáknál magasabb arányban válaszolták azt, hogy 1989 előtt éltek a legjobban, és ugyanez a helyzet az 1990-es évekkel. Továbbá az ezredforduló egyfajta választóvonalnak tűnik, ugyanis míg a 2000 előtti időszakokat a romák magasabb arányban jelölték meg, mint a nem romák, a 2000 utánia-

kat már a nem romák választották magasabb arányban. Mindazonáltal romák és nem romák is leginkább a 2000-es években prosperáltak, a 2000-es évek végének gazdasági válsága pedig szintén mindenkit érintett, de a romákat valamivel súlyosabban. Hozzá kell azonban tenni, hogy a romák és nem romák válaszainak eloszlása közötti különbség statisztikailag nem szignifikáns (khi-négyzet = 3,931, $p = 0,415$).

3.2. A romákról alkotott vélekedések a munkaerő-piaci pozíció függvényében

Amint már említettük, a roma közösség meglehetősen rétegzett. Az „elit”, azaz a tehetősebb családok főként az Állomás utcában laknak, amely az első olyan utca volt a faluban, ahol a romák elkezdtek házakat vásárolni. Azonban ez az anyagi helyzet szerinti rétegzettség nem feltétlenül esik egybe a munkaerő-piaci helyzettel. Egyes tehetősebb családok esetében úgy tűnik, hogy szerepet játszanak bizonyos, a legalitás határán vagy akár azon túl elhelyezhető tevékenységek, amelyekről azonban nem sikerült túl sok részletet megtudnunk. Másrészt, a tehetősebb családok között is van néhány, amely mégis részesül szociális segélyben, ami úgy tűnik, hogy a roma elit pacifikációs/kooptációs stratégiájának a része.

Az informális (napszámos) munkához való hozzáférés tekintetében több roma panaszkodott, hogy csak azokat hívják, akiknek „vannak kapcsolataik”, vagy akiket a svábok/magyarok/románok régóta ismernek. A roma személyek által (vállalkozóként, alvállalkozóként vagy csak informálisan) leszerződött (más településen, főként az építőiparban végzett) idegyermunkákban való részvétel szempontjából elsősorban a rokonsági kapcsolat számít, ha pedig több személyre van szükség, akkor a barátokat vagy szomszédokat is hívják. A községben tett látogatásunk során csak egyetlen roma személlyel sikerült beszélünk, aki jelenleg is vállal ilyen munkákat alvállalkozóként. Egy másik roma férfi azt mesélte, hogy a gazdasági válság miatt be kellett zárnia a cégét, helyette egy nagykárolyi gyárban vállalt munkát, annak ellenére, hogy korábban a község vezetőségétől kapott olykor megrendeléseket, például árokásásra (interjú I. O.-val).

A keresztszülőség intézménye jelen volt a faluban, de az interjúkból és a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésekből az derült ki, hogy az ilyen kapcsolat romák és nem romák között egyre ritkábban fordul elő. A fókuszcsoporthoz tartozó legtöbb résztvevője ismert néhány esetet, azonban a családjukban vagy a közeli barátaik körében csupán elszigetelten fordultak elő ilyen esetek. A keresztszülőség elsősorban a szimbolikus összetevője miatt fontos, ugyanis azt jelzi, hogy a roma közel áll a *gádsó*hoz, azt, hogy az utóbbi elfogadja őt.

Az interjúk során megismert esetek közül a legérdekesebb ilyen értelemben talán egy fiatal roma férfié, aki azt mesélte, hogy a legkisebb gyerekének egy helyi tanácsos lesz a keresztapja (interjú N. C.-vel). Amikor azonban megkérdeztük erről a tanácsost, azt válaszolta, hogy ő még nem tud erről, de ha a roma férfi megkéri erre, el fogja fogadni a felkérést. A roma férfi tehát ezzel a csupán félig igaz állítással azt próbálta demonstrálni irányunkban, hogy a falu elitjének bizonyos tagjaival közeli kapcsolatokat ápol. A keresztapaság említése után a férfi egy történettel folytatta, melynek az volt a lényege, hogy az illető tanácsos egyszer megvédte őt egy másik falu polgármesterével szemben, mondván, hogy „ez a fiú nem cigány, ő az én barátom”. A szimbolikus tölteten túl az ilyen jellegű kapcsolatoknak rendszerint van egy gyakorlati oldala is, ugyanis a gádzsók rendszerint azoknak a romáknak a gyerekeit keresztelik meg, akikkel stabil kapcsolatban vannak, például úgy, hogy a romák bizonyos szolgáltatásokat nyújtanak nekik, napszámba járnak hozzájuk. További anyagi vonzata a jelenségnek, hogy a gyerek születésnapján a keresztszülők megajándékozzák a gyereket és családját (a szó szoros értelmében vett ajándék mellett ez jelenthet mezőgazdasági termékeket vagy egyéb élelmiszereket vagy akár pénzt is). A kapcsolat rendszerint a roma személy kérésére alakul ki.

A romák, illetve más etnikumok napszámos bérét illetően váratlan jelenség bontakozott ki a beszélgetésekből. Azt feltételeztük ugyanis, hogy a romák ugyanazért a munkáért kevesebb pénzt kapnának. Ám számos nem roma etnikumú interjúalany arra panaszkodott, hogy a romák többet kérnek a napszámos munkáért, mint a románok vagy a magyarok. Ezzel a meglehetősen egyszerű megfogalmazással szemben mások árnyaltabban írták le a dolgokat: azt mondták, hogy a romák olyan értelemben kerülnek többbe, hogy reggel biztosan éhesen érkeznek, és cigarettát, kávé és italt is kell adni nekik, hogy dolgozzanak. A napszámos munka bére 5 lej óránként; azonban a gazdák egy része csak terményben lenne hajlandó fizetni a romákat, ez viszont nem vonzó, egyre kevesebb roma elégszik meg ezzel. Az, hogy a gazdák sokszor „a sajátjaikhoz” fordulnak olyan mezőgazdasági munkálatokra, amelyeket roma napszámosok is el tudnának végezni, a kirekesztettség egyfajta érzését kelti a romákban, és megerősíti bennük azt a sztereotípiát, mely szerint a svábok önzők.

3.3. A romák munkához való viszonya

A legtöbb nem roma beszélgetőtársunk elégedetlenül nyilatkozott a romák munkamoráljáról. E vélekedések lényege, hogy a romák nem megbízhatók és nem pontosak. Egy helyi tanácsos elmondása szerint a közmun-

kán sem jelennek meg rendszeresen. Az emberek többsége azonban azzal is egyetértett, hogy nem lehet általánosítani. Például a malom ügyvezető igazgatója, ahol három roma dolgozik, azt mondta, hogy semmilyen különbséget nem lát a roma és nem roma alkalmazottak között az elvégzett munka tekintetében. Mi több, a malom egyik roma alkalmazottja sikeresen előre is lépett a munkahelyén: kezdetben zsákokat töltött, ami pusztán fizikai munkát igényel, de kitanulta a molnár mesterséget, ami a cég egyik vezetője elmondása szerint nemcsak fizikai erőnlétet követel meg, hanem inkább „egy kis ész, és érzéket ahhoz, amit csinálsz” (interjú N. J.-vel).

A másik fiatal roma férfi, aki a nagykárolyi ContiTech gyárban dolgozik, és nehéz fizikai munkát végez, arról számolt be, hogy sokan azok közül, akikkel együtt jelentkezett a gyári munkára, néhány nap vagy hét után feladták, mert nem bírták. Ami azonban a történetben igazán érdekes volt az az, hogy véleménye szerint nem is annyira a fizikai megterhelést nem bírta a többi roma, hanem nem tudták megszokni, hogy zárt térben dolgozzanak, egy nagyon szigorúan szabályozott munkaprogram szerint (például a szünetek vonatkozásában).

A munkahelyi diszkriminációval kapcsolatosan a legtöbb információt a két fókuszcsoport szolgáltatta, ugyanis arra kértük a résztvevőket, hogy helyezték fontossági sorrendbe az okokat, amelyek miatt a romák nehezebben találnak munkát. A nem roma és a roma csoportban is fontosabbnak tartották a romák alacsony iskolázottságát a diszkriminációnál, de még azt a kijelentést is, miszerint a romák nem igazán szeretnek dolgozni. Megállapítható tehát, hogy a romák körében sem jellemző igazán a diszkrimináció narratívája; noha panaszkodnak a hátrányos helyzetükre, szinte egyetlen megkérdezett roma személy sem számolt be konkrét negatív tapasztalatokról olyan értelemben, hogy egy munkahelyet az etnikai hovatartozása miatt nem kapott volna meg. Úgy tűnt, hogy a legtöbb roma megérti, hogy iskolázottság nélkül nagyon csekélyek az esélyeik, és elsősorban ez az oka az elutasításnak, nem önmagában az etnikai hovatartozásuk. Mindez nem jelenti azonban a diszkrimináció teljes hiányát. Elszigetelt esetekkel talákoztunk ottlétünk során, és néhány nem roma interjúalany egyértelműen azt mondta, hogyha volna választási lehetősége, nem romákat alkalmazna (még napszámos munkára sem).

Ami a munkahellyel rendelkező és a nem dolgozó romák közötti különbségeket illeti, a nem roma interjúalanyok arról számoltak be, hogy a munkahellyel nem rendelkező romák körében egyfajta megvetés nyilvánul meg azokkal szemben, akik dolgoznak, ez pedig időnként olyan nyilvános megjegyzésekben nyilvánul meg, amelyek célja az illető megszégyenítése

(„frájer, aki dolgozik” típusú megjegyzések). A már említett roma munkás, aki bezárta a cégét, és elment a városi gyárba dolgozni, azt mesélte, hogy amikor a buszra várt, más romák azzal gúnyolták, hogy: „Nézzétek, megy munkába a főnök.” (interjú I. O.-val). A romák ezeket a megnyilvánulásokat olykor olyan érvekkel próbálják indokolni, mint például az, hogy a rendszeres munka nem fér össze a romák hagyományaival. A valós indíték azonban feltehetően sokkal inkább az irigység. Ottlétünk során nem adódott alkalmunk közvetlenül megfigyelni ehhez hasonló megjegyzéseket vagy megnyilvánulásokat a romák részéről. Éppen ellenkezőleg, a velünk folytatott beszélgetésekben minden roma narratívája a hátrányos helyzetére összpontosult, és arra, hogy lehetetlen munkahelyet találniuk. Relevánsnak tartjuk ugyanakkor megemlíteni, hogy az egyik roma vezető azzal dicsekedett az interjú során, hogy „egyetlen napot sem dolgoztam egész életemben” (interjú D. C.-vel).

A jobb helyzetben levő romák esetében tapasztalható egyfajta próbálkozás a nem roma lakosság normáihoz és munkával szembeni viszonyulásához való alkalmazkodásra, hasonulásra. Sőt, egyfajta elhatárolódás vagy távolságtartás is érezhető volt a romák körében hagyományosnak vagy jellemzőnek tartott életviteltől, főként a közösség azon tagjaitól, akiket a más etnikumúak problémásnak tartottak.

3.4. Külföldi munkavégzés a romák körében

Amint már említettük, az interjúk alapján a romák körében viszonylag fontos megélhetési forrásnak tekinthető a külföldi munkavállalás. Az is kiderült továbbá, hogy az 1990-es és 2000-es években a fő célpont Magyarország volt, ahova főként mezőgazdasági vagy építőipari idénymunkára jártak ki (kizárólag férfiak). A gazdasági válságot követően viszont a magyarországi munkalehetőségek megritkultak, és kevésbé kifizetődéek lettek, ottlétünk során olyan esetekről is beszámoltak nekünk, amikor a romák nem kapták meg a fizetséget.

A szociológiai felmérés tanúsága szerint a romák körében 2014-ben magasabb volt azon háztartások aránya, amelyből valaki külföldön élt. Az arány 9,1 százalék volt azok között, akiket a kérdezőbiztosok romaként azonosítottak, és 7,2 százalék a többi etnikum között (a különbség azonban statisztikailag nem szignifikáns: χ^2 -négyzet = 0,230, $p = 0,141$). Mindkét csoportban Magyarországot, Olaszországot, Németországot, Ausztriát és Franciaországot említették. Egy másik kérdés azonban, amely arra kérdezett rá, hogy a háztartásból dolgozott-e valaki külföldön az elmúlt tíz évben, már viszonylag jelentős különbséget mutatott ki romák és nem romák kö-

zött, ám ezúttal az ellenkező irányban: előbbieik körében csupán 17,5 százaléka ez az arány, míg a többiek körében 26 százalék (ez a különbség nagy jóindulattal marginálisan szignifikánsnak mondható statisztikailag, χ^2 -négyzet = 2,055, $p = 0,104$). A nem romák körében a legfontosabb országok egyértelműen Németország és Ausztria (a két ország egyetlen kategóriaként szerepelt a kérdésben), 20 említéssel, ezt követi Magyarország és Olaszország 3-3 említéssel. A romák körében ezzel szemben Magyarország a leggyakoribb célország (10 említés), majd Németország és Ausztria (4), illetve Spanyolország és Franciaország (3-3).

Ezen adatok, illetve az interjúk alapján megállapítható, hogy a romák Magyarországnál nyugatabbra történő munkavállalása kapcsán (talán Németország/Ausztria kivételével) nem mutathatók ki szervezett migráció jelei. A többi célországba történő migráció leginkább bizonyos családok saját szakállra történő mozgásának tűnik, amennyiben pedig mégis szervezeten, munkaközvetítők révén megy végbe, akkor ezek a közvetítők nem a faluban találhatók. A falu nem roma elitjéhez tartozó személyek, de a romák közül is néhányan arról számoltak be, hogy a helyi svábok nem igazán segítik a romákat, hogy Németországba menjenek idénymunkára, azaz a migrációs hálózatok (amelyek máskülönben jól szervezettek és kiterjedtek a faluban) nem állnak nyitva a romák előtt. Az egyik roma például elmesélte, hogy a falu egyik legfontosabb németországi munkaközvetítője (akinek mellesleg politikai pozíciója is volt a községben) nem egyezett bele, hogy az ő családjából vigyen embereket Németországba. Az elutasítás indoklása az volt, hogy a szóban forgó roma család esetén ugyan tudja, hogy jó családból származnak a fiatalok, ám ha őket elvinné, akkor utána nem utasíthatná vissza a többi romát sem. Azaz a vállalkozó egy mindent vagy semmit logika mentén indokolta meg az elutasítást.¹⁷

A falu elitjének egy másik tagja (helyi tanácsos) negatív tapasztalatát osztotta meg velünk e téren: azt mesélte, hogy egyszer segített néhány romának „elintézni a papírokat”, hogy elmehessenek uborkát szedni Németországba egy túrterebsi munkaközvetítő révén. A próbálkozás azonban kudarcot vallott, mivel a romák nagy része nem tudta teljesíteni a munkaelvárásokat, és gyorsan hazatért. Alanyunk elmondása szerint egy ilyen tapasztalat után ő is „kétszer meggondolja”, hogy beajánljon bárkit is németországi kiutazást szervező személyeknek. (Érdekes adalék, hogy a tanácsos elmondása szerint nem ismerte személyesen a munkaközvetítőt, hanem egy

17 Sajnos nem volt alkalmunk beszélni ezzel a munkaközvetítővel a németországi munkatapasztalatról, mivel mire megtudtuk, hogy ő az egyik legfontosabb közvetítő, már elment Németországba dolgozni.

helyi romától kapta meg a számát, aki azelőtt már egyénileg próbálkozott nála. Sajnos nem jártunk utána, de elképzelhető, hogy a romák esélyeit javítja, ha „ajánlással” jelentkeznek a munkára.)

4. A helyi politika és a romák mozgósítása

A faluban két roma párt van jelen, a Pro Europa Roma Párt és a Romák Keresztény Központja/ Romák Polgári Demokrata Szövetsége. A kettő közötti különbség vagy ellentét természetesen nem ideológiai vagy szociológiai alapokra vezethető vissza, hanem a két helyi vezető és családjaik, táboraik közötti nem politikai jellegű ellentétre. Ezen túlmenően azonban a különállás intézményesülése szempontjából lényegesek azok a politikai ellentétek is, amelyek a mikrorégió és a megye szintjén érvényesülnek a roma pártok között.

A romák nagy része részt vesz a választásokon, vagyis nem tekinthetjük őket politikailag teljesen inaktív, kívülálló vagy kizárt csoportnak. A parlamenti választásokon a helyi roma vezetők általában a roma pártokra való szavazásra mozgósítanak, a helyhatósági választásokon azonban bonyolultabb a képlet, ilyenkor többnyire megállapodásokat kötnek más, nem roma pártokkal. A 2004 és 2012 közötti helyhatósági választásokon a romák többsége a kutatásunk idején is hivatalban levő polgármesterre szavazott (Német Demokrata Fórum), a tanácsosi listák esetében azonban, amint már említettük, sok volt az érvénytelen szavazat (elsősorban azért, mert a romák közül sokan több helyre is pecsételtek). A fentebb ismertetett helyhatósági választási eredmény alapján ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az etnikai szavazás még a helyi tanácsosi lista esetében is csak a romák egy részére jellemző.

A község jelenlegi vezetőségének támogatása a romák körében nem tekinthető egységesnek. A két roma vezető egyike a legutóbbi helyhatósági választásokon próbált megállapodni az Szociál-Liberális Unióval (USL), a falu elitjének némely tagja szerint kapott is egy bizonyos pénzösszeget, de nem sikerült szavazatokat „szállítania”. Ellenben a másik roma vezető egy olyan történetet mesélt a 2012-es választásokkal kapcsolatban, amely zavarossága ellenére értelmezhető volt a romák részvételével elkövetett választási csalásként is. Természetesen az ilyen utalások igazságtartalmát nem állt módunkban ellenőrizni, ám az mindenképp levonható következtetésként, hogy a roma szavazatoknak ára van a községben, és a roma vezetők igyekeznek közvetítőként, brókerként fellépni a község politikai elitje és a roma szavazók között.

A többi etnikumhoz tartozó szavazók is természetesen tisztában vannak a romák által képviselt választói potenciállal, és tartanak is tőle. Sokan mondták azt, hogyha egységesebbek lennének, szervezeten, fegyelmezetten és helyesen szavaznának (olyan értelemben, hogy nem szavaznának érvénytelenül), a romák igen számottevő politikai erővé válhatnak, legalább három helyi tanácsosuk lehetne. A helyiek többsége visszafordíthatatlannak tartja a demográfiai tendenciákat. Következésképpen egyes, politikai vagy közigazgatási funkciót betöltő személyek úgy vélekedtek, hogy a község vezetői csak addig érezhetik magukat biztonságban, amíg a romák megosztottak, ezért a nem roma elit fel fogja használni a rendelkezésére álló eszközöket, hogy fenntartsa ezt a megosztottságot. A kutatás idején jellemző szituáció tehát sokkal inkább úgy írható le, hogy minden párt megpróbálja megszerezni a romák politikai lojalitását, a klientelizmus változatos eszközeivel, ideértve állami erőforrások többé vagy kevésbé szelektív szétosztását.

A fennálló modell konzerválásának szándékával hozható összefüggésbe az is, hogy a helyi adminisztrációban vagy intézményekben kutatásunk idején nem dolgozott roma nemzetiségű alkalmazott (iskolai vagy egészségügyi mediátor sem volt). Az interjúkból kiderült, hogy néhány éve szó volt egy roma tanácsadó/szakértő/mediátor alkalmazásáról a polgármesteri hivatalban, ám erre végül nem került sor, formálisan azért, mert 2009 után befagyasztották az állásokat. Hozzá kell azonban tenni, hogy egy ilyen lépéssel a község vezetősége a romák irányában gyakorolt patronázs vagy kooptációs politika új szintjére lépne.

A romák politikai potenciáljának kihasználatlansága azonban nem írható kizárólag a más etnikumú elitek ellenérdekeltségének számlájára. Legalább ennyire fontos tényezője a szervezettség hiányának az, hogy a roma vezetők egyike sem rendelkezik elegendő tekintéllyel és legitimitással a közösségben. Az egyik roma vezető tekintélyének eróziójához a falusiak elmondása szerint az járult hozzá, ahogyan a romák számára érkező segélycsomagok szétosztását lebonyolította. Számos roma arról panaszkodott, hogy a vezető a legjobb ruhákat megtartotta a saját családjának, és csak azt osztotta ki, ami ezután megmaradt. Másrészt ez a roma vezető azzal vádolta meg a riválisát, hogy rokonai prostitúciós ügyekben érintettek külföldön, ő pedig szemet huny ezek fölött (noha azt nem sikerült teljes mértékben tisztáznunk, hogy ezek az állítások a megyei vagy a helyi vezető családjára vonatkoztak-e). Ezeknek az állításoknak az igazságát igazolni vagy cáfolni mondhatni lehetetlen, viszont a lényeg véleményünk szerint nem is ez, hanem az, hogy az ehhez hasonló, igencsak perszonalizált töltetű percepciók jelen vannak a roma közösség körében.

A kutatás során arra is kíváncsiak voltunk, hogy országos vagy megyei szintű roma szervezetek vagy vezetők próbálkoztak-e a helyi romák „érdek-képviselésével”, vagyis voltak-e olyan esetek, amelyeket nem lokális roma aktivisták megpróbáltak magasabb szinten láthatóvá tenni. Ezen érdeklődésünket a Hargita megyei Csíkszentkirályon történetekhez hasonló esetek táplálták, ahol egy helyi konfliktus a Romani Criss bukaresti aktivistáinak megjelenése következtében az országos médiába is bekerült. A kutatott faluban nagyon kevés erre utaló információt hallottunk. A csíkszentkirályi eseményeket amúgy jól ismerő polgármester is nagyon valószínűtlennek tartotta, hogy a faluban kialakulhatna egy hasonló helyzet, vagyis hogy a roma szervezetek megyei vezetése a falusi romákat a más etnikumok vagy a község vezetősége ellen mozgósítsák/hangolják. A fókuszcsoportos beszélgetésen a romák is egyöntetűen egyetértettek abban, hogy a legjobb helyi szinten megoldani a konfliktusokat. Az egyetlen dolog, amiről mégis tudomást szereztünk, a Pro Europa Roma Párt egyes vezetőinek a faluban tett látogatására vonatkozott, amikor a faluban megválasztották a „romák elnökét” (vagyis a párt helyi szervezetének elnökét). E roma gyűlés alkalmával a megyei roma vezető állítólag arról faggatta a romákat, hogy zaklatja-e őket a rendőrség. Egyes romák, akikkel beszélgettünk, azt mondták, hogy maguk is meglepődtek ezen a kérdésen.

Mindkét roma vezető lehetségesnek tartotta azt, hogy roma jelöltek induljanak a mainstream pártok listáin. Amint utaltunk már rá, ez tulajdonképpen meg is történt a múltban, illetve az előző választásokkor (2012) is több párt felajánlott helyeket a listáin a roma vezetőknek, bár nyilvánvalóan vesztes pozíciókat. Lényeges azonban hangsúlyozni, hogy van egy fontos kivétel e téren: etnikumtól függetlenül minden beszélgetőtársunk egyetértett abban, hogy roma személy indulását a Német Demokrata Fórum listáján lehetetlen lenne elképzelni, akár még az utolsó helyen is.

A két roma vezető közül az egyik (aki kutatásunk idején a Romák Polgári Demokrata Szövetségének sorait erősítette, de korábban a Pro Europa Roma Pártnak is tagja volt) esetében beszélhetünk egyfajta hagyományos legitimitás meglétéről is, ám, amint említettük, ez már meglehetősen erodálódott esetében. A hagyományos legitimitás forrása itt az, hogy édesapja volt a falubeli romák utolsó cigánybírója/bulibása, akinek a tekintélyét és befolyását etnikai hovatartozástól függetlenül minden interjúalanyunk elismerte, és amely túlterjedt a község határain a kistérség egyéb településeire is. A fia azonban már csak a közösség egy része fölött őrizte meg autoritását, pontosabban a tágan értelmezett rokonság fölött. A másik vezető legitimitása ezzel szemben inkább „demokratikusnak” tekinthető, olyan értelem-

ben, hogy őt nyilvános gyűlésen választották meg a Pro Europa Roma Párt helyi szervezetének elnökévé 2014 tavaszán, és ezen a gyűlésen – a beszámoló szerint – száznál több roma vett részt. Noha a család az ő esetében is számít (a romák körében híres táncos család leszármazottja), esetében van egy olyan további tényező, ami a riválisa esetén hiányzik, éspedig az, hogy mindhárom nyelvet (román, magyar, roma) nagyon jól beszéli. A két vezető autoritását nem lehet földrajzilag rávetíteni a falu különböző részeire, mivel mindkettőjüknek vannak hívei a romák által lakott minden utcában, és érdekes módon a két vezető nagyon közel lakik egymáshoz, mindketten az Állomás utcában laknak. A falu nem roma elitjének elmondása szerint a baptista vallásra áttért romák nagyobb arányban tagjai a Pro Europa Roma Pártnak, de a másik párt vezetője is pozitív élményeket osztott meg a baptista közösség kapcsán, mondván, hogy jobb és érzékenyebb ember lett, mióta az imaházba jár (például, miután eldicsekedett a kártyajátékok terén szerzett készségeivel, azt mondta, hogy a baptistáknál rájött, hogy nem szabad többet romák ellen játszania, csak gádzsók ellen, mert pszichikailag már nem tudta elviselni, hogy elnyerje a pénzüket, és néha teljesen pénz nélkül hagyja őket).

A község vezetői egyetértettek abban, hogy egyik roma vezető sem rendelkezik olyan fokú tekintéllyel, mint amilyennel az elhunyt bulibása rendelkezett, és bizonyos nosztalgiával idézik fel azokat az időket, amikor egy mindenki által elfogadott roma vezető képes volt igazi közvetítőként fellépni a roma közösség és a község többi része között. A két vezető retorikája és stratégiája között felfedezhető azonban egy bizonyos fokú eltérés a falu nem roma társadalmához való viszonyulás tekintetében. Az egyik vezető egyértelműen a falu társadalmába való integráció mellett foglalt állást. Az ő esetében fontos megemlítenünk egy családi kudarcot is, amely szoros összefüggésbe hozható ezzel az elképzeléssel: az egyik lánya egy falubeli gádzsóhoz ment férjhez, ám utána megszökött egy roma férfival, kiváltva ezáltal az édesapja nagyon komoly haragját. A másik vezető esetében ezzel szemben a roma identitás megerősítésének bizonyos elemei hangsúlyosabban jelentkeztek. Például az interjú során elmagyarázta, hogy véleménye szerint úgy illik, hogy a szüleivel roma nyelven beszéljen, továbbá próbált megszervezni a faluban egy roma táncgyűttest. Ugyanakkor esetében ezek az identitás fontosságát hangsúlyozó retorikai elemek a politikai opportunizmus elemekkel vegyültek. A polgármestert például azért kritizálta, mert utóbbi visszatúsította, hogy a falunak szánt beruházások biztosítása érdekében átálljon egy másik pártba. Talán nem felesleges megjegyeznünk, hogy a község vezetői a romák utóbbi vezetőjét kellemetlenebbnek (vagy „szemtelenenebbnek”)

tartják. Végül fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy hallottunk egy olyan történetet is, miszerint a romák (egy csoportja legalábbis) megkereste az egyik magyar helyi tanácsost azzal a javaslattal, hogy fogadja el „a cigányok elnöke” pozíciót. Utóbbi azonban visszautasította ezt, arra hivatkozva, hogy egy ilyen cím viselőjének romának kell lennie.

A kutatás idején jellemző politikai konfiguráció – legalábbis első látásra – azt a feltevést erősítette, hogy a magyar nyelvű pártok (RMDSZ és Német Fórum) nagyobb sikerrel tudják megszerezni a romák lojalitását. Az egyik roma vezető hangot is adott annak a véleményének, hogy a romáknak politikai síkon a magyarokat és a svábokat kell támogatniuk (a románokkal szemben). Később azonban elmesélte együttműködését egy korábbi választás során a Nemzeti Liberális Párttal is. A másik roma vezető már egyáltalán nem fogalmazott meg etnikai preferenciát a pártok kapcsán. A romák egy tekintélyes részének a Német Demokrata Fórummal/RMDSZ-szel szembeni politikai lojalitása, a már tárgyalt, klientelizmusra jellemző kapcsolatokon túl azzal a ténnyel is magyarázható, hogy nagyon sok roma nem beszél jól románul, és félnek egy olyan helyzettől, amelyben a község vezetőisége nem magyar ajkú lenne.

5. Az etnikai kategorizáció gyakorlatai

A roma kategória meglehetősen világos kategória a községben, abban az értelemben, hogy az auto- és heteroidentifikációk eléggé világosak, továbbá elég jól fedik egymást. A szociológiai felmérésben az alanyoktól is rákérdeztünk nemzetiségükre, és a kérdezőbiztosoknak is be kellett sorolniuk a válaszadókat. A két kategorizáció szinte teljes mértékben egybeesett: a kérdezőbiztosok által romaként kategorizált személyek 94 százaléka romának tartotta magát, a nem romaként azonosítottak közül pedig senki nem mondta azt, hogy roma volna.

Találkoztunk viszont egy érdekes, tréfásnak szánt kifejezéssel, amely valamelyest relativizálja a roma kategória kőbe vésett mivoltát. Egy fiatal roma férfi azzal viccelődött az egyik helyi tanácsossal, akinek társaságában megjelentünk az utcában (első alkalommal ottlétünk során), hogy „ne mondjad már neki, hogy én cigány vagyok, csak apám és anyám volt az”. Ez a kijelentés feltehetően szorosán összefügg a falubeli értelmiségiek által „civilizálódásként” vagy „fejlődésként” leírt tendenciával. Ez nemcsak a botrányok, az erőszakos vagy elítélendő viselkedés ritkábbá válásában nyilvánul meg, hanem abban is, hogy a romák a gyerekeiket szépen és tisztán felöltöztetve küldik az iskolába, és rendet tartanak a háztartásaikban, még ha ez a más

etnikumú lakosság szemében nem is éri el a svábok szintjét. Egy idősebb sváb férfitől érdekes összehasonlítást hallottunk: véleménye szerint a mai romák civilizációs szintje a svábok nagyszüleinek a civilizációs szintjére hasonlít, amikor még nem volt véce a házban, de megvolt a szándék a takarékosságra és fejlődésre (interjú U. C. 2.-vel). E civilizációs/fejlődési narratíva és a többségi társadalom normáihoz való igazodás másik igen jellemző megfogalmazása roma oldalról – amit a tanulmány címének is választottunk – a következőképpen szólt: „*nem lehetünk már azok a buta cigányok, mint régen*” (interjú O. C.-vel).

E narratíva ellenére a faluban széles körben találkoztunk a romákkal kapcsolatos szokványos sztereotípiákkal is, mint amilyen az, hogy lusták és szeretnek mulatozni. Egy további, sok falubeli által osztott jellemzés szerint szemtelenek és „túlságosan is tisztában vannak a kisebbségi jogaikkal”, de a rájuk háruló kötelezettségeket már nem hajlandók felvállalni. Nagyon érdekes volt azt hallani egyébként, ahogy a svábok vagy magyarok a romák szemére vetették, hogy a kisebbségi helyzetükre és jogaikra hivatkoznak. Mindezek mellett a fentiekben tárgyalt „civilizatorikus” jelenséggel egybecsengő módon több értelmiségi beszélgetőtársunk is azt mondta, hogy nagyon jó lenne, ha a romák mindenhol olyanok lennének, mint náluk a faluban.

A többi etnikum közül egyébként a svábokkal szembeni sztereotípiák tűntek a legerősebbeknek és leginkább elterjedteknek. Ezek tartalma az, hogy rendszeretők és szorgalmasak, ugyanakkor hidegszívűek, elutasítók és távolságtartók. Svábok és magyar beszélgetőpartnerek ugyanakkor több ízben fogalmaztak meg olyan véleményt, hogy a románok igénytelenek.

Szimbolikus síkon a romák ki vannak zárva a falu kulturális életéhez tartozó bizonyos tevékenységekből. Ezen kizárási gyakorlatok közül a leglátványosabb a valódi kirbájtól világosan elhatárolt cigánykirbáj megszervezése. Hasonlóképpen, a romák részvétele a húsvéti tojásajigálás hagyományában elképzelhetetlen. A gyerekek iskolai ünnepélyein elfogadott, de máskülönben nem jellemző, hogy egy roma gyerek a svábok vagy a magyarok hagyományos viseletét hordja, de a fiatalok és a felnőttek esetében már nincsenek jelen ezek a gyakorlatok. Meg kell jegyeznünk, hogy a táncsoport által a szüreti bálon bemutatott előadás, amelyet alkalmunk volt megtekinteni, inkább a magyar néptáncok és a modern táncok közötti hibrid koreográfiából állt, következésképpen itt nem beszélhetünk szoros értelemben vett hagyományörzésről. A táncsoportnak azonban nem volt egyetlen roma tagja sem, román tagja ellenben volt, bár a műsorban román elemeket nem véltünk felfedezni.

A papok elmondása szerint a romák nem igazán vannak kapcsolatban a két hagyományos egyházzal, noha a katolikus templomban lehet olykor ta-

lálkozni ministráló roma gyerekekkel. Régebben a romákat a temető hátsó részébe temették (az ortodox és a katolikus temető egymás mellett van, egy kerítés választja el őket egymástól), de újabban az örökhelyeket sorban adják ki, azaz minden olyan elhunyt számára, akit nem meglévő sírba temetnek (pl. házastárs vagy egyéb családtag mellé), egyszerűen a soron következő sírhelyet utalják ki, etnikai hovatartozástól függetlenül. Hallottunk olyan véleményeket, melyek szerint a romák követelték ki ezt a jogot, azaz küzdeniük kellett azért, hogy ez így legyen. Egy másik olyan területe a falu életének, ahol az etnikai hovatartozás egyáltalán nem számít, a sport: a falu futballcsapata, amely a (megyei) 5. osztályban játszik, szinte felerészben roma fiúkból áll.

A svábok/magyarok és a románok közötti házasság a faluban elfogadott és nem ritka. Ami szempontunkból sokkal érdekesebb, az a romákkal való házasság elfogadottsága. A faluban előfordulnak vegyes házasságok romák és más etnikumok között is, de nem tekinthetők nagyon elterjedtnek, interjúink során 2-3 esetről hallottunk. Ugyanakkor többen is úgy vélték, hogy a vegyes házasságok gyakorisága növekvőben van. Az interjúalanyaink nem értettek egyet abban, hogy melyik más etnikummal kötnek a leggyakrabban házasságot a romák. Egyrészt a sváb/magyar beszélgetőtársaink egy része hajlamos volt azt mondani, hogy inkább románokkal, mások viszont arra hivatkoztak, hogy a románok és romák között ott van a nyelvi korlát, és ez csökkenti a házasság valószínűségét. Említettük már az egyik roma vezető lányának a történetét (aki egy román férfihoz ment feleségül, akit utólag elhagyott). Ezt a történetet nyilvánvalóan nagyon jól ismerték a falubeliek, és felmerült bennünk, hogy akár torzíthatta percepcióikat az etnikumok közötti távolságra és a vegyes házasságok elterjedésére vonatkozóan.

A kérdőíves felmérés három cigány-magyar, illetve öt cigány-román vegyes házasságot vagy élettársi kapcsolatot tárt fel, további öt vegyes párkapcsolat magyar-román, egy pedig magyar-sváb összetételű. Összesen 167 párkapcsolatot feltételeztünk a mintában,¹⁸ ebből 88-nak legalább egyik tag-

---

18 Az adatok értelmezésekor egy módszertani probléma vetődik fel, amely abból adódik, hogy a felmérés háztartásokra vonatkozott. Ugyan a kérdőív tartalmazott egy kiterjedt kérdésblokkot a háztartás összes tagjáról, tehát elvileg lehetővé tette a házasságok és élettársi kapcsolatok individuális szinten történő vizsgálatát, viszont a háztartás minden tagja esetében csak a válaszadóhoz való rokoni viszonyt rögzítettük, az egymással való viszonyukat már nem. Az ismertett adatokat úgy számoltuk össze, hogy partneri kapcsolatnak tekintettük azt is, ha valaki arról számolt be, hogy háztartásában együtt él vele anyja és apja, anyósa és apósa, gyermeke és veje/me-

ja roma nemzetiségű volt. Ezek alapján tehát a házas- vagy élettársal élő romák nagyjából 9 százalékanak van más etnikumú partnere. Ahhoz azonban, hogy a románokkal, vagy a svábokkal/magyarokkal házasodnak-e gyakrabban a romák, nem tudunk egyértelműen válaszolni ezeknek az adatoknak az alapján, mivel a különbség hibahatáron belül van, és ahhoz is túl kevés az esetünk, hogy azt megítéljük, valóban a fiatalabb korosztályokban gyakoribb-e a vegyes párcapcsolat.

6. A roma közösség társadalmi és etnikai kohéziója, belső társadalmi szerkezete

A roma közösség belső kohéziója szempontjából lényeges kitérni arra, hogy a faluban működik egy baptista közösség. A terepmunka idején még egy lakóházból átalakított imaház használtak közösségi térként, ám közel állt a befejezéshez az új imaház is. A romáknak azonban nincs vallási elitjük, nincs saját helyi prédikátoruk sem, hanem Szatmárnémetiből vagy Ákosról jár hozzájuk egy prédikátor. Az új imaház építésében is segédkezett a szatmári gyülekezet három (szakképzett) tagja, noha a helyi romák azzal dicsekedtek, hogy ők egyedül építették fel az épületet. Fontos megjegyezni, hogy a helyi vezetés beleegyezett abba, hogy az imaház megépítésében résztvevő helyi roma férfiaknak ne kelljen közmunkára menniük, azaz az imaház építését elismerték a közösség érdekében végzett munkának. A baptista romák többször is hangsúlyozták, hogy a község vezetői részt szoktak venni a gyülekezet fontos eseményein, például kereszteleseken vagy evangelizációkon, és hogy meghívták őket az új imaház felavatására is, amely a terepmunka lezárulta után néhány héttel volt esedékes.

Nem roma interjúalanyaink megosztottak voltak annak tekintetében, hogy a baptistává történő áttérés jótékony hatással van-e a romákra, bár inkább a pozitív vélemények voltak többségben. Ezek olyan vonatkozásokat emeltek ki, mint hogy ennek köszönhetően a romák kevesebbet isznak és verekednek, ám egy jelentős kisebbség nem értett ezzel egyet, és azt állította, hogy személyesen semmilyen változást nem tapasztalt.

Nagyon keveset tudtunk meg azzal kapcsolatosan, hogy mennyire jellemző a bűnözés a romák körében. Az uzsorával kapcsolatban az egyik

---

nye, testvére és sógora/sógornője, illetve valamely felsorolt elsőfokú rokona és egy ahhoz hasonló életkorú és ellentétes nemű nem rokon személy (utóbbit élettársnak tekintettük). A szülőket leszámítva tehát azt feltételeztük, hogy amennyiben fel van sorolva például egy gyermek és egy meny/vej, akkor ők valóban párt alkotnak, ami logikailag nem szükségszerű.

roma vezető határozottan azt állította, hogy nem tűrik meg ezeket a praktikákat (legalábbis a közösség általa ellenőrzött részében), és hogy egy nemrég történt esetben felkereste a helyi rendőrséget. Az interjúk során azonban egyes tehetősebb és integráltabb romák azt mondták, hogy szükség esetén lennének más etnikumhoz tartozó személyek, akiktől tudnának kölcsönt felvenni, a polgármesteri hivatal egyik alkalmazottja pedig azt mesélte, hogy ő is volt már olyan helyzetben, hogy kénytelen volt az egyik roma szomszédjától kölcsön kérni (minden valószínűség szerint arról a szomszédról van szó, akinek segített a polgármesteri hivaltól művelésre átvett föld ügyében). Hogy ezek az említések mennyire vonatkoznak uzsorára, nem áll módunkban megállapítani. A helyi rendőrség parancsnoka azt állította, hogy különösebb problémák nincsenek a romákkal a faluban, a bűnözési rátájuk nem magasabb a falu többi nemzetiségére jellemzőnél.

7. Következtetések

A tanulmány legfontosabb megállapításainak összegzéseként elmondható, hogy a kutatásunk tárgyát képező faluban a romák viszonylag jól integrálódtak a helyi társadalomba, legalábbis az átfogó, összehasonlító kutatásba bevont többi település többségéhez viszonyítva. A romákkal szembeni jól ismert előítéletek ebben a faluban is jelen vannak, és a más etnikumú csoportok igyekeznek megtartani és fenntartani a csoportok közötti határokat és társadalmi távolságot, a közösségi élet bizonyos területeiről való kizárás különböző gyakorlatain keresztül. Azonban úgy tűnik, hogy a közösség nem roma lakossága megértette, hogy nem igazán van más választása, a romákkal való együttélés és jelenlétük elfogadása elkerülhetetlen az utóbbiak demográfiai növekedése miatt. Ennek következtében bizonyos területeken egyfajta nyitás is megfigyelhető a romákkal szemben.

A békés együttélés kulcsa a jelek szerint az, hogy a romák a község meglehetősen kedvezőtlen gazdasági helyzetének lehetőségeihez mérten mégis hozzáférnek bizonyos erőforrásokhoz, vagyis nincsenek egy totális kirekesztettségi állapotban. Nagyszámú roma család részesül szociális segélyben (ideértve a roma elithez tartozó néhány családot is), a falu nem roma elitje pedig úgy tűnik, feltételekhez kötötten megkönnyíti a romák hozzáférését más forrásokhoz is, például segélycsomagként behozott ruhához és bútorhoz. A romák hozzáférése az állami jóléti rendszerekhez (egészségügy, oktatás) elég jó, és a falubeliek elismerik, hogy a romák körében megfigyelhető egyfajta „civilizálódási” tendencia, integrálódási szándék. Az a tény, hogy a lakhatás strukturálisan nem szegregált, vagy csak

kisrészt az (ami a svábok elvándorlásának a következménye), szintén pozitív hatással van a romáknak a helyi társadalomba való integrálódására.

A község vezetősége rendelkezik bizonyos mozgástérrel a romák állami erőforrásokhoz való hozzáférése tekintetében is, ami lehetővé teszi számukra a romák politikai lojalitásának a biztosítását. Noha a romák száma jelentős politikai képviselőt tenne lehetővé a helyi tanácsban, ez nem következik be, egyrészt a hatalmon levő pártok által fenntartott klientelisztikus kapcsolatok miatt (amelyhez a roma vezetők egyfajta kooptálása is társul, hiszen az ő politikai tőkéjük a közösségen belül részben e közvetítő státusból származik), másrészt pedig a romák hiányos politikai kultúrája miatt, ami sok érvénytelen szavazatot is eredményez.

Jóllehet a romák társadalmi és akár politikai értelemben viszonylag jól integráltak (ahogyan említettük, más kutatott helyszínekhez képest legalábbis), a munkaerő-piaci helyzetük ebben a faluban is meglehetősen kedvezőtlen. Többségük a kommunizmus alatt a kollektívben dolgozott, így súlyosan megsínylették az átmenetet, elsősorban a termelőszövetkezet felszámolását, később pedig a mezőgazdaságban bekövetkező gépesítés az informális, napszámosi munkalehetőségeket is jelentősen beszűkítette, csak a nem roma gazdákkal stabil patrónus-kliens viszonyban levő, jól integrált romák kapnak ilyen jellegű munkát. Nagyon kevés romának van állandó munkahelye (a faluban vagy a megye városaiban), ennek legfőbb oka az iskolázatlanság, az, hogy nagyon sokan közülük gyakorlatilag írástudatlanok. Az 1990–2000-es években jellemző volt a vendégmunka a romák (de szinte kizárólag csak férfiak) körében, Magyarországra vagy az ország más részeibe jártak mezőgazdasági vagy építőipari idénymunkákra. A 2000-es évek végének gazdasági válsága miatt azonban megritkultak a magyarországi munkalehetőségek. A 2010-es években megjelent a nyugati országokba történő migráció is, de ez inkább egyénileg vagy családdal történik, kevésbé szervezeten, és szinte teljesen függetlenül a faluban működő sváb vendégmunka hálózatoktól, amelyekből a romák ki vannak zárva. A nyugat-európai országokba irányuló migráció vélhetően illegális tevékenységeket is fed bizonyos esetekben. A munkához való hozzáférés ezen sajátosságai következtében a romák többségének körében a legfőbb jövedelemforrásnak a különböző állami juttatások számítanak (szociális segély, gyereknevelési támogatás, fűtéstámogatás). Ez pedig meglehetősen széles eszköztárat biztosít a község nem roma elitje számára, hogy politikai szempontból ellenőrzés alatt tartsa a romákat, és elejét vegye egy hatékonyabb politikai-etnikai mobilizációnak a körükben.

Fordította: Incze Éva